

Astudiaethau cerddo-lenyddol yng Nghymru: y diffyg a'r galw

Dr Elen Ifan

Ysgol y Gymraeg, Prifysgol Caerdydd

Cyflwynwyd: 21 Ionawr 2021; Derbyniwyd: 15 Mehefin 2021

Crynodeb: Yn yr erthygl hon, ceir trosolwg beirniadol o faes ymchwil astudiaethau geiriau a cherddoriaeth, neu astudiaethau cerddo-lenyddol, yng Nghymru. Mae'r maes hwn yn ymdrin â'r berthynas rhwng llenyddiaeth a cherddoriaeth yn ei amryw ffyrdd. Cwmpas yr erthygl hon yw astudiaethau beirniadol a gyhoeddwyd yn ystod ail hanner yr ugeinfed ganrif yn y Gymraeg, a'r bwriad yma yw cyflwyno'r prif weithiau a syniadau dylanwadol, gan gydnabod hefyd nad yw'n bosib ymdrin â phob cyhoeddiad yn yr astudiaeth bresennol. Gosodir y maes yn ei gyd-destun beirniadol drwy ddarparu amlinelliad o'r ddisgyblaeth yn ehangach, a chynigir trywyddau ymchwil posib ar gyfer datblygu a ffurfioli'r maes yng Nghymru.

Allweddeiriau: astudiaethau geiriau a cherddoriaeth; llenyddiaeth Gymraeg; cerddoriaeth; astudiaethau cerddo-lenyddol; ugeinfed ganrif; cerddoriaeth draddodiadol; emynyddiaeth; cerddoriaeth boblogaidd.

Musico-literary studies in Wales: omissions and opportunities

Summary: This article provides a critical overview of word and music studies, or musico-literary studies, in Wales. This field of study investigates the relationship between literature and music in its various forms. The scope of this article encompasses critical works published in the second half of the twentieth century in Welsh and aims to discuss the main ideas and works of significance or influence, whilst recognising that it is not possible to refer to each individual publication in a single overview. The field of study in Wales is placed in a critical context with an overview of the main points of interest in the wider discipline, and the article also identifies areas for further research in the field in Welsh.

Keywords: word and music studies; Welsh literature; music; musico-literary studies; twentieth century; traditional music; hymnology; popular music.

Mewn diwylliant sy'n gosod cymaint o bwyslais ar gerddoriaeth a chanu a'r diwylliant Cymreig, mae'n drawiadol mai prin yw'r ymdriniaethau academaidd â maes geiriau a cherddoriaeth, neu *word and music studies*. Dyma ddisgyblaeth sy'n ffynnu ar draws y byd, fel y tystia cyhoeddiadau a chynadledau cyson yr International Association for Word and Music Studies, a chyfrol neilltuol yr *Edinburgh Companion* yn ddiweddar.¹ Bwriad yr erthygl hon yw cynnig trosolwg beirniadol o faes ymchwil geiriau a cherddoriaeth yng Nghymru gan geisio casglu ynghyd, am y tro cyntaf, yr hyn sydd wedi'i gyhoeddi yn y Gymraeg yn y maes. Ni ellir honni bod yr arolwg hwn yn un hollol gyflawn: am resymau gofod yn bennaf, nid yw'n bosib archwilio pob erthygl neu astudiaeth yn unigol, ond hyderir bod yr hyn sy'n dilyn yn gynrychiolaeth deg o'r math o waith sydd wedi'i wneud eisoes.² Y gobaith yw dechrau trafodaeth ar y maes hwn yn y Gymraeg, gan gymryd camau tuag at ei ffurfioli yng Nghymru, a thrwy wneud hynny gynnig ambell drywydd y gellid ei ddilyn ymhellach.

Mae astudiaethau geiriau a cherddoriaeth – *word and music studies*, *musico-literary studies*, *musico-poetics* neu *melopoetics*, a nodi'r amryw ffyrdd y cyfeirir at y ddisgyblaeth – yn gymharol newydd o ran ei sefydlu yn y byd academaidd. Mae'r termau gwahanol hyn yn dyst i'r ffaith mai maes sy'n datblygu sydd dan sylw yma. Mae gwahanol academyddion yn ffafrio gwahanol dermau, ond mae'r termau a nodir uchod oll yn safonol ac yn dderbyniol. Y tueddiad yw i'r rheiny sy'n defnyddio *melo-* neu *musico-poetics* ganolbwyntio ar agweddau cerddolegol ar y berthynas rhwng y ddwy gelfyddyd, fel y mae'r gair yn ei awgrymu: mae'r *melo-* yn cyfeirio at alaw, a'r term ei hun yn ein hatgoffa o *melopoeia*, 'the art of composing melody'.³ Mae *poetics*, yn achos y term hwn, yn cyfeirio at yr agwedd lenyddol, sy'n cwmpasu ffurfiau megis barddoniaeth, *libretti* a geiriau caneuon. Term mwy hygyrch na *melopoetics*, efallai, yw *word and music studies*, sydd hefyd wedi'i ffurfioli gan yr International Association for Word and Music Studies, corff sy'n cyhoeddi rhai o brif gyfrolau'r maes. Mae *musico-literary studies* yn derm cyffredinol arall sy'n dueddol o gael ei ddefnyddio'n gyfystyr â *word and music studies*. Wrth drafod y maes drwy gyfrwng y Gymraeg, felly, mae'r awdur presennol yn cynnig 'astudiaethau geiriau a cherddoriaeth' neu, yn fwy cynnil, 'astudiaethau cerddo-lenyddol'. Defnyddir y ddau derm yn yr erthygl hon.

Cyn trafod astudiaethau cerddo-lenyddol yng Nghymru, priodol yn gyntaf fyddai amlinellu'r ddisgyblaeth a'i datblygiad yn fwy cyffredinol. Tad y maes cerddo-lenyddol oedd Calvin S. Brown, ymchwilydd â'i wreiddiau ym maes Astudiaethau Cymharol.⁴ Yn 1948,

¹ 'The International Association for Word and Music Studies' (2020), *The International Association for Word and Music Studies*, <<http://www.wordmusicstudies.net/index.html>> [Cyrchwyd: 7 Rhagfyr 2020]; da Sousa Correa, D. (gol.) (2020), *The Edinburgh Companion to Literature and Music* (Edinburgh: Edinburgh University Press).

² Dymuna'r awdur ddiolch yn arbennig i Dr Siwan Rosser am ei sylwadau craff ar ddrafft o'r erthygl hon, am y drafodaeth werthfawr ac am ei hawgrymiadau am lyfryddiaeth ym maes baledi a cherddoriaeth draddodiadol.

³ OED Online (2020), "*melopoeia, n.*" <<https://www-oed-com.abc.cardiff.ac.uk/view/Entry/116266#eid37204798>> [Cyrchwyd: 26 Mehefin 2020].

⁴ Bernhart, W. (2015), 'A Profile in Retrospect: Calvin S. Brown as a Musico-Literary Scholar (2000)', yn Wolf, W. (gol.), *Essays on Literature and Music (1985–2013) by Walter Bernhart* (Leiden and Boston: Rodopi), t. 211.

cyhoeddwyd un o'i brif gyfraniadau, sef y gyfrol *Music and Literature: A Comparison of the Arts*. Noda ei fwriad yn ei ragarweiniad:

This book was written with the hope that it might open up a field of thought which has not yet been systematically explored [...] there has been no survey of the entire field. This book attempts to supply such a survey.⁵

Yn *Music and Literature*, trafoda Brown y tebygrwydd a'r gwahaniaethau rhwng llenyddiaeth a cherddoriaeth, ac mae'n cyflwyno nifer o syniadau pwysig a fu'n ddylanwadol, megis yr ymgais i adlewyrchu ffurf gerddorol (e.e. ffiwg, rondo, sonata) mewn testun llenyddol.⁶ Ceir hefyd drafodaeth ganddo ar wahanol ddulliau gosod testun i gerddoriaeth: *literal a dramatic*.⁷ Ymgais gan y gerddoriaeth i ail-greu ystyr ambell air penodol o'r testun yw gosodiad llythrennol (byddai llinell gerddorol yn esgyn i nodau uchel wrth i'r geiriau ddisgrifio aderyn yn hedfan yn enghraifft o hyn), tra bod gosodiad dramatig yn fwy cyd-destunol ei ymdriniaeth, gan geisio adlewyrchu naws y testun yn ei gyfanrwydd drwy gyfrwng y gerddoriaeth.⁸ Parhaodd Brown i gyfrannu at y maes wedi i'r gyfrol hon ymddangos, er enghraifft drwy lunio arolwg o astudiaethau cerddo-lenyddol yn 1970, gan gynnig, yn ei eiriau ei hun, '[a] systematic view of the field'.⁹ Yn yr un flwyddyn, cyhoeddodd drosolwg arall o'r pwnc gan ddadlau dros werth a dilysrwydd astudiaethau cerddo-lenyddol fel maes academaidd.¹⁰ Un o'i brif gwynion oedd diffyg methodoleg, a'r modd y byddai academyddion yn cyhoeddi ar berthynas llenyddiaeth a cherddoriaeth heb wybodaeth ddigonol o'r naill ddisgyblaeth na'r llall – a heb fethodoleg bendant. Meddai, 'there is no official point of view and no standard methodology. The entire field of study remains essentially individual and unorganized'.¹¹ Dyma, felly, oedd un o brif amcanion Brown, sef gosod canllawiau pendant ar gyfer ysgolheigion a oedd yn bwriadu gweithio yn y maes hwn.

Un a ddatblygodd yr agwedd hon ar y maes oedd Steven P. Scher, sydd wedi'i ddisgrifio fel 'mastermind' yn sgil ei rôl yn natblygiadau astudiaethau geiriau a cherddoriaeth yn ystod ail hanner yr ugeinfed ganrif.¹² Bathodd y term dylanwadol 'composed reading', sy'n cyfeirio at y cysyniad bod cyfansoddwr, wrth osod darn o farddoniaeth ar gân, yn cynnig 'darlleniad' beirniadol o'r testun hwnnw drwy gyfrwng y gerddoriaeth.¹³ Dyfeisiodd hefyd

⁵ Brown, C. S. (1948), *Music and Literature: A Comparison of the Arts* (Athens, GA: University of Georgia Press), t. xi.

⁶ *ibid.*

⁷ *ibid.*

⁸ *ibid.*, t. 62.

⁹ Brown, C. S. (1970), 'The Relations Between Music and Literature as a Field of Study', *Comparative Literature*, 22 (2), tt. 19, 102.

¹⁰ Brown, C. S. (2000), 'Musico-Literary Research in the Last Two Decades', yn Cupers, J. a Weisstein, U. (gol.), *Musico-Poetics in Perspective: Calvin S. Brown in Memoriam* (Amsterdam: Rodopi), t. 202.

¹¹ *ibid.*

¹² Bernhart, W. (2015), 'Masterminding Word and Music Studies: A Tribute to Steven P. Scher', yn Wolf (gol.), *Essays on Literature and Music (1985–2013)*, t. 281.

¹³ *ibid.*, t. 284.

system o gategoriâu er mwyn dosrannu'r maes, sef model teiran ar gyfer ymdrin â gweithiau cerddo-faraddonol: 'music and literature, literature in music and music in literature'.¹⁴ Mae categori cyntaf Scher, 'music and literature', yn cynnwys gweithiau sy'n gyfuniad o'r ddwy gelfyddyd. Cerddoriaeth leisiol, sef caneuon ac operâu, yw cynnwys y categori hwn: unrhyw enghraifft lle y mae geiriau'n cael eu canu neu'n ymddangos gyda cherddoriaeth ynghlwm.¹⁵ I Scher, mae cynnwys yr ail gategori, 'literature in music', yn gyfystyr â'r hyn a elwir yn 'program music', sef cerddoriaeth offerynnol sy'n ceisio cyfleu ystyr naratif penodol: mae 'symphonic poems', neu 'tone poems', cyfansoddwyr fel Franz Liszt a Bedřich Smetana, yn enghraifft o'r *genre* cerddorol hwn.¹⁶ Mae 'music in literature', sef categori olaf Scher, yn gategori sy'n cyfeirio at weithiau llenyddol yn unig: dyma weithiau sydd, mewn rhyw ffordd neu'i gilydd, yn defnyddio neu'n ceisio atgynhyrchu nodweddion cerddorol.¹⁷ Yn y grŵp hwn, ceir enghreifftiau o farddoniaeth sy'n efelychu ffurfiau cerddorol fel rondo neu ffiwg, ynghyd â'r hyn a elwir gan Scher yn 'word music or pure poetry', barddoniaeth sy'n ystyried bod sain y geiriau yr un mor bwysig, os nad yn fwy felly, na'u hystyr.¹⁸ Mae Scher hefyd yn cynnwys 'verbal music' yn y categori hwn, sef unrhyw ymgais ar atgynhyrchu cerddoriaeth mewn geiriau: 'any literary presentation [...] of existing or fictitious musical compositions: any poetic texture which has a piece of music as its theme'.¹⁹

Er bod y model teiran hwn yn parhau i fod yn berthnasol ac yn ddefnyddiol i astudiaethau cerddo-lenyddol, gellid dadlau bod iddo gyfyngiadau hefyd. Mae'r categorïau'n eang, ac yn gosod gweithiau o natur ddigon gwahanol o fewn yr un dosbarth: mae 'music and literature', er enghraifft, yn cynnwys (ac enwi detholiad o ffurfiau yn unig) opera, cerddoriaeth draddodiadol, cerddoriaeth boblogaidd a chaneuon celf. Er bod tebygrwydd yn y modd y mae geiriau a cherddoriaeth yn rhyngweithio yn y ffurfiau hyn, mae eu gosod yn yr un categori yn osgoi cydnabod y gwahaniaethau methodolegol sy'n codi wrth ymdrin â'r gweithiau unigol. Mae Werner Wolf wedi datblygu ac ychwanegu at fodel Scher, gan gyflwyno'r term 'intermediality' i gyfeirio at weithiau sy'n defnyddio (i raddau amrywiol) y gwahanol gyfryngau sydd dan sylw, sef geiriau a cherddoriaeth.²⁰ Mae'n dadlau bod categorïau Scher yn enghreifftiau 'overt' a 'covert' o'r berthynas rhwng y ddau gyfrwng: yn ôl Wolf, mae'r categori cyntaf, 'music and literature', yn gyfuniad agored, amlwg o eiriau a cherddoriaeth.²¹ Yn y ddau gategori arall, 'literature in music' a 'music in literature', mae'r cysylltiad yn

¹⁴ Scher, S. P. (1999), 'Melopoetics Revisited: Reflections on Theorizing Word and Music Studies', yn Bernhart, W., Scher, S. P. a Wolf, W. (goln), *Word and Music Studies: Defining the Field (Proceedings of the First International Conference on Word and Music Studies at Graz, 1997)* (Amsterdam: Rodopi), tt. 18–19.

¹⁵ Scher, S. P. (1982), 'Literature and Music', yn Barricelli, J. a Gibaldi, J. (goln), *Interrelations of Literature* (New York: Modern Language Association of America), t. 226.

¹⁶ *ibid.*, t. 227.

¹⁷ *ibid.*, t. 229.

¹⁸ *ibid.*, t. 230.

¹⁹ *ibid.*, t. 234.

²⁰ Wolf, W. (1999), 'Musicalized Fiction and Intermediality: Theoretical Aspects of W&M Studies', yn Bernhart, Scher a Wolf (goln), *Word and Music Studies: Defining the Field*, t. 52.

²¹ *ibid.*

fwy cudd – ‘covert’ – gan mai dim ond un cyfrwng sy’n cael ei ddefnyddio i gynrychioli’r berthynas.²² Ychwanega Wolf ‘-(to)’ at ‘in’ Scher (‘literature **in(to)** music’; ‘music **in(to)** literature’, pwyslais gwreiddiol), er mwyn egluro’r syniad hwn o gynrychiolaeth ymhellach.²³

Mae rhai, megis Susanne Langer a Kofi Agawu, yn ymdrin â’r berthynas rhwng geiriau a cherddoriaeth ar lefel dechnegol ac yn archwilio’r cysylltiadau rhwng y ddwy gelfyddyd yn hytrach na chyfrannu at y drafodaeth ar ddsbarthu a welwyd uchod. Codir cwestiynau ynghylch hunaniaeth darn o waith ysgrifenedig wrth iddo gael ei osod i gerddoriaeth: i ba raddau y mae cerdd a osodir i gerddoriaeth yn colli’r hyn sy’n ei gwneud yn gerdd? Yn ei chyfrol sy’n cynnig theori gelfyddydol mewn cyd-destun athronyddol, mae Langer yn cynnig ‘assimilation model’, gan ddadlau fod y geiriau yn colli’r nodweddion ‘barddonol’ hynny megis rhythm, acennu ac, i raddau, sain geiriau ac effaith glywedol odl. Meddai,

When words and music come together in song, music swallows words; not only mere words and literal sentences, but even literary word-structures, poetry. Song is not a compromise between poetry and music [...] song is music.²⁴

Yn y model hwn felly, caiff y geiriau eu cymathu i’r gerddoriaeth, dadl sy’n cynnig esboniad o’r modd y mae caneuon â thestun barddonol heb eiriau cofiadwy na thrawiadol yn aml yn llwyddiannus fel cyfanweithiau. I eraill, fodd bynnag, nid yw’r model hwn yn ddigon cynhwysol: dywed Kofi Agawu nad yw Langer yn ddigon manwl o ran natur y berthynas, ac nad yw hi chwaith yn llwyddo i gynnig esboniad dros swyddogaeth newydd y geiriau, sydd bellach, meddai, yn elfennau cerddorol yn y gân ehangach.²⁵

Mae Agawu ei hun yn cynnig model triphlyg arall: ‘the tri-partite model’, sy’n ystyried y ffurf fel ‘three independent but overlapping systems’ – geiriau, cerddoriaeth, a’r gân gyflawn ei hun – systemau sy’n rhyngweithio ond yn dal i gadw rhywfaint o’u hunaniaeth wreiddiol. Yn ôl Agawu, rhydd y model hwn rwydd hynt i’r dadansoddwr felly ystyried geiriau’r gân ar wahân, y gerddoriaeth ar wahân, neu’r gân ei hun fel cyfanwaith, yn ôl y galw:

According to the model, some aspects of the function of words may be explained exclusively in terms of the poem, just as the music may also have independent existence outside song [...] Song retains an ultimate identity that is not reducible to word influence or musical influence.²⁶

Un o’r agweddau pwysig ar waith Agawu yw’r modd y mae’n cyfrannu at y cysyniad nad oes raid ystyried y berthynas gerddo-lenyddol o’r safbwynt bod y gerddoriaeth yn llawforwyn

²² *ibid.*

²³ *ibid.*

²⁴ Langer, S. K. (1953), *Feeling and Form* (New York: Scribner), t. 152.

²⁵ Agawu, K. (1992), ‘Theory and Practice in the Analysis of the Nineteenth-Century *Lied*, *Music Analysis*, 11 (1) Mawrth, 5–6.

²⁶ *ibid.*, 7.

i gynnwys y geiriau. Er gwaethaf pwysigrwydd term ‘composed reading’ Scher y cyfeirir ato uchod, mae'r maes yn gyffredinol wedi symud oddi wrth y tueddiad o geisio canfod ‘ystyr’ darn o farddoniaeth yn ei osodiad cerddorol. Wrth gwrs, mae'r cysyniad bod modd darganfod ‘gwir ystyr’ unrhyw ddarn o waith llenyddol yn un a gwestiynir: yng nghydestun llenyddiaeth a beirniadaeth ôl-fodernaidd, er enghraifft, ystyrir bod yr awdur, y darlennydd, y cyd-destun diwylliannol, a thestunau eraill yn rhyngweithio i greu haenau o ‘ystyr’ i'r testun, haenau sy'n hyblyg a newidiol.²⁷ Ymysg academyddion cerddo-lenyddol, prin y gwelir bellach unrhyw ymgais i ganfod gwerth sylweddol mewn ‘word painting’ (neu, fel y dywed Calvin S. Brown, ‘literal setting’²⁸), sef y syniad bod cerddorion yn adlewyrchu delwedd benodol o'r geiriau yn eu gosodiad. Mae'r ‘composed reading’, yn hytrach, yn cael ei ddadansoddi drwy batrymau harmonig, rôl y cyfeiliant a'i berthynas â'r llinell leisiol, ac effaith y gosodiad ar ffurf a strwythur y testun llenyddol.²⁹ Un peth sy'n allweddol yw'r ymwybyddiaeth mai dehongliad o *ddehongliad* yw'r astudiaeth o'r gân neu'r gwaith cerddorol dan sylw, yn hytrach na datganiad unbennaidd o ‘wir ystyr’ y gân, y geiriau, neu fwriad y cyfansoddwr.³⁰ Mae unigolion fel Walter Bernhart wedi ystyried y cwestiwn cymhleth a niwlog hwnnw o allu cerddoriaeth i gyfathrebu syniad neu naratif, ac i ba raddau y gallwn ni drin cerddoriaeth fel ‘iaith’.³¹

I Lawrence Kramer, dylid symud y tu hwnt i archwilio manwl ar lefel caneuon unigol, ac ystyried yn hytrach y cysyniad o ystyr cerddoriaeth ar lefel ddiwylliannol, fel yr amlygir gan ei gyfrol *Music as Cultural Practice, 1800–1900*.³² Yn achos y dull diwylliannol hwn, nid yw union ‘ystyr’ y gwaith neu'r gân dan sylw mor allweddol i'r drafodaeth ag y bu mewn astudiaethau blaenorol, a chaniateir ystyried gwaith unigol mewn cyd-destun ehangach na ‘darlleniad’ y cyfansoddwr o'r gerdd yn unig:

the music may be unconcerned about the meaning of a poem on its surface level [...] yet it can very well relate to its meaning on the ‘deep-structure level’ [...] deep-structure readings interpret the music and the text – separately and in their interaction – in relation to *cultural implications*.³³
(pwyslais gwreiddiol)

²⁷ Am drafodaeth ehangach gweler, er enghraifft, Nicol, B. (2009), *The Cambridge Introduction to Postmodern Fiction* (Cambridge: Cambridge University Press); Hutcheon, L. (1988), *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction* (New York & London: Routledge).

²⁸ Brown (1948), *Music and Literature*, tt. 53–61.

²⁹ Scher, S. P. (2004), ‘Comparing Poetry and Music: Beethoven’s Goethe Lieder as Composed Reading’, yn Bernhart, W. a Wolf, W. (gol.), *Essays on Literature and Music (1967–2004) by Steven Paul Scher* (Amsterdam & New York: Rodopi), tt. 223–37.

³⁰ Bernhart, W. (2015), ‘Setting a Poem: The Composer’s Choice For or Against Interpretation (1988)’, yn Wolf (gol.), *Essays on Literature and Music (1985–2013)*, t. 55.

³¹ Gweler *ibid.* tt. 53–74; Bernhart, W. (2015), ‘An Exegetic Composer: Benjamin Britten’s *Journey of the Magi* (1995)’, yn Wolf (gol.), *Essays on Literature and Music (1985–2013)*, tt. 115–29.

³² Kramer, L. (1990), *Music as Cultural Practice, 1800–1900* (Berkeley: University of California Press).

³³ Bernhart, W. (2015), ‘What can Music do to a Poem? New Intermedial Perspectives of Literary Studies (2008)’, yn Wolf (gol.), *Essays on Literature and Music (1985–2013)*, t. 408.

Mae dull Kramer yn arbennig o ddefnyddiol wrth drafod gweithiau nad ydynt yn arddangos perthynas amlwg rhwng y geiriau a'r gerddoriaeth: cerddoriaeth boblogaidd, er enghraifft, sy'n aml yn dilyn patrymau cerddorol cyffredin a strwythur penodol. Fel yr esbonia Walter Bernhart:

The two media are combined in the song, and thus are related elements incorporated into a single art object; yet, they contribute to the overall work as much by contradiction as by correspondence, or by indifference to one another.³⁴

Gan ddatblygu syniadaeth Kramer mewn trafodaeth ymarferol-fethodolegol, mae Bernhart yn archwilio'r gwahanol ffyrdd y mae cerddoriaeth a geiriau'n rhyngweithio (neu'n gwrthweithio) mewn cân. Mewn mwy nag un cyhoeddiad, cyflwyna'r syniad o 'destructiveness of music' (sef yr effaith y mae gosodiad cerddorol yn ei chael ar fydr a seiniau darn llenyddol), gan gynnig dulliau gwahanol o archwilio'r berthynas. Yn 'What Can Music Do to a Poem?', mae'n enghreifftio perthynas 'non-interpretive' geiriau a cherddoriaeth mewn cân *reggae* â geiriau gan Linton Kwesi Johnson, gan ddangos sut y mae'r *genre* cerddorol a phrofiad y gynulleidfa o glywed y gân wedi'i pherfformio'n fyw yn fodd o atgyfnerthu neges wleidyddol gyffredinol y geiriau, er na cheir unrhyw dystiolaeth o ymgais ymwybodol ar ran y gerddoriaeth i adlewyrchu 'ystyr' y geiriau unigol.³⁵ Yr hyn y mae fframweithiau Kramer a Bernhart yn ei gynnig, felly, yw dull o ymdrin â gweithiau cerddo-lenyddol sy'n wahanol i ddarlleniadau manwl-ddadansoddol yn unig. Mae pwyslais astudiaeth o'r fath yn symud oddi wrth archwilio arwyddocâd cyfuno'r ddwy gelfyddyd (megis 'composed reading' Scher), ac yn hytrach yn galluogi ystyried y ddwy elfen fel cyfraniadau i drafodaeth ddiwylliannol ehangach.

Bellach, mae'r International Association for Word and Music Studies (a adnabyddir hefyd fel y Word and Music Association, neu'r WMA) yn cynnal cynhadledd ryngwladol bob dwy flynedd, ac yn cyhoeddi'r trafodion fel rhan o gyfres gyhoeddedig *Word and Music Studies*. Mae'r cyfrolau'n bwrw goleuni ar wahanol agweddau ar y maes megis y llais, perfformiadwyedd (*performativity*), opera, y *Lied*, ac ystyriaethau rhyngddisgyblaethol pellach megis perthynas geiriau a cherddoriaeth mewn cyd-destun digidol.³⁶ Ym mhob cynhadledd, cynhwysir papurau o dan y pennawd 'Surveying the Field', sy'n cyflwyno newidiadau a thueddiadau diweddar yn y byd cerddo-lenyddol. Yn ogystal â thrafodion y gynhadledd, mae'r WMA hefyd yn cyhoeddi casgliadau o ysgrifau gan rai o brif ffigyrau'r maes.³⁷ Gwelir felly yng nghyfres *Word and Music Studies* ymgais ymwybodol i sefydlu canon ar gyfer disgyblaeth sydd, i raddau, yn dal i geisio cael ei thraed oddi tani yn y byd academiaidd ehangach.

³⁴ *ibid.*

³⁵ *ibid.*, t. 410.

³⁶ Ceir rhestr lawn a chyfredol o gyhoeddiadau'r gyfres yma: Brill (2021), *Word and Music Studies* <<https://brill.com/view/serial/WMS?language=en>> [Cyrchwyd: 28 Ebrill 2021].

³⁷ Bernhart, Wolf (gol.), *Essays on Literature and Music (1967–2004) by Steven Paul Scher*; Kramer, L. (2017), *Song Acts: Writings on Words and Music* (Leiden and Boston: Brill & Rodopi); Wolf (gol.), *Essays on Literature and Music (1985–2013) by Walter Bernhart*.

Yn ychwanegol at gyhoeddiadau'r WMA, mae nifer cynyddol o gyfrolau cerddo-lenyddol bellach yn cael eu cyhoeddi. Mae'r cyfrolau hyn yn aml yn canolbwyntio ar ddylanwadau rhyngddisgyblaethol ar waith cyfansoddwyr clasurol unigol.³⁸ Yn gyffredinol, mewn cyfrolau o'r fath ceir dadansoddiadau cerddolegol manwl o ddarnau o waith sy'n enghreifftio natur gerddo-lenyddol allbwn yr unigolion. Mae'r diffiniad o 'lenyddiaeth' yn dueddol o fod yn weddol eang, fodd bynnag – er enghraifft, ceir pennod mewn cyfrol ar Michael Tippett sy'n trafod ysgrifau'r cerddor ar gerddoriaeth.³⁹ Nid cerddorion clasurol yn unig sy'n cael sylw mewn cyfrolau o'r fath, a chyhoeddwyd nifer o astudiaethau o berfformwyr cerddoriaeth boblogaidd o wahanol *genres* hefyd.⁴⁰ Tuedda astudiaethau o waith cerddorion poblogaidd i fod yn llai cerddolegol eu gogwydd na'r cyhoeddiadau sy'n trafod cerddorion clasurol, gan ganolbwyntio'n aml ar gyd-destunoli gwaith unigolyn yn y diwylliant ehangach a phwyso a mesur arwyddocâd eu cyfraniad i'r diwylliant hwnnw.

Wrth reswm, ceir hefyd gasgliadau mwy cyffredinol sy'n tynnu ysgrifau am bynciau amrywiol ynghyd, megis *Words and Music*, cyfrol gerddolegol ei gogwydd ar y cyfan sy'n cynnwys llawer o amrywiaeth o ran cyfnod a natur testunau.⁴¹ Yn fwyaf diweddar, cyhoeddwyd *The Edinburgh Companion to Words and Music*, casgliad swmpus a chynhwysfawr sy'n cynnig trosolwg o berthynas geiriau a cherddoriaeth o'r cyfnod cyn 1500 hyd heddiw. Ceir yn y gyfrol benodau sy'n trafod amrediad eang o wahanol *genres* ac agweddau ar y maes: a hynny yng nghyd-destun *music and literature*, *literature in music* a *music in literature* fel ei gilydd.⁴² Gwelir ôl dylanwad y methodolegau a'r dadleuon a drafodwyd uchod drwy'r gyfrol hon: mae Philip Ross Bullock, er enghraifft, yn archwilio hierarchiaeth perthynas geiriau a cherddoriaeth mewn cân ac yn cynnig sylwadau ar allu'r naill i gyfoethogi'r llall drwy 'acts of performed and enunciated emotion' yng nghaneuon Pyotr Ilyich Tchaikovsky.⁴³ Mae Lawrence Kramer yn trafod gallu cerddoriaeth i gyfleu naratif a goblygiadau hynny i'n dealltwriaeth o rôl ddiwylliannol gweithiau cerddo-lenyddol, ac mae Dai Griffiths yn

³⁸ Robinson, S. (gol.) (2004), *Michael Tippett: Music and Literature* (Aldershot: Ashgate); Potter, C. (gol.) (2013), *Erik Satie: Music, Art and Literature* (London and New York: Routledge); Rae, C. (gol.) (2019), *André Jolivet: Music, Art and Literature* (London and New York: Routledge).

³⁹ Symons, D. (2004), 'Michael Tippett: Music and Literature (Review)', *Musicology Australia*, 27 (1), 151.

⁴⁰ Moskowicz, D. (2010), *The Words and Music of Jimi Hendrix* (Santa Barbara, CA: Praeger); Mills, P. (2010), *Hymns to the Silence: Inside the Words and Music of Van Morrison* (New York & London, Continuum); Woldu, G. Hilson (2008), *The Words and Music of Ice Cube* (Westport, CT: Praeger).

⁴¹ Williamson, J. (gol.) (2005), *Words and Music* (Liverpool: Liverpool University Press). Cyhoeddwyd *Words and Music* yn dilyn cynhadledd yn dwyn yr un enw ym Mhrifysgol Lerpwl. Mae pennod ragarweiniol y gyfrol hon yn cynnig trosolwg manwl a gwerthfawr o'r maes, darn o waith a fu o fudd mawr i'r adran hon o'r ysgrif.

⁴² Er enghraifft: Sokol, B. J. (2020), 'Shakespeare's Musicians: Status and Hierarchy', yn da Sousa (gol.), *The Edinburgh Companion to Literature and Music*, tt. 195–201; Gallo, D. P. (2020), 'From English Literature to Italian Opera: A Tangled Web of Translation', yn da Sousa (gol.), *The Edinburgh Companion to Literature and Music*, tt. 405–14; Sutton, E. (2020), 'Music in Woolf's Short Fiction', yn da Sousa (gol.), *The Edinburgh Companion to Literature and Music*, tt. 544–51; Saltzstein, J. (2020), 'Citation and Quotation', yn da Sousa (gol.), *The Edinburgh Companion to Literature and Music*, tt. 86–95.

⁴³ Bullock, P. Ross (2020), 'Tchaikovsky's Songs: Music as Poetry', yn da Sousa (gol.), *The Edinburgh Companion to Literature and Music*, t. 481.

ymdrin ag ystyriaethau methodolegol sy'n codi wrth drafod cerddoriaeth boblogaidd yn academiaidd.⁴⁴ Mae pennod glo'r gyfrol gan Michael L. Klein, 'Origins and Destinations: A Future for Literature and Music', yn ystyried gwreiddiau perthynas y ddwy gelfyddyd, gan ofyn hefyd beth fydd dyfodol y ddisgyblaeth. Mae Klein yn sicr y bydd y maes yn datblygu mwy o fethodolegau ac yn ffurfioli ymhellach, ond pwysleisia ei bod yn bwysig iddi osod ei hun mewn cyd-destun academiaidd a diwylliannol ehangach: 'The discipline [...] will also need to look outwards [...] at the greater projects of modernity and postmodernity within which it operates and to which it aspires to contribute'.⁴⁵ Mae'r amrywiaeth eang sydd i'w weld yn y gyfrol yn arddangos y potensial o ran trywyddau ymchwil, yn ogystal â'r diddordeb cynyddol yn y maes hwn.

* * *

Maes sy'n datblygu yw hwn, felly, ond beth am y maes yng Nghymru? Ar sail yr ystrydeb gyfarwydd honno o Gymru fel Gwlad y Gân, disgwylir, efallai, y byddai'r ddisgyblaeth yn boblogaidd, ond, fel y nodwyd uchod, prin yw'r drafodaeth feirniadol yn y Gymraeg yn ei chylch. Mae'n werth oedi i ddiffinio hyd a lled ffiniau'r arolwg presennol: ni fydd gweithiau sydd wedi'u cyhoeddi yn y bedwaredd ganrif ar bymtheg, er enghraifft, yn cael eu hystyried yma, a chanolbwyntir ar ysgrifau ac astudiaethau sy'n dyddio o ail hanner yr ugeinfed ganrif ymlaen er mwyn rhoi blaenoriaeth i'r gweithiau sydd fwyaf perthnasol i'r maes heddiw. Er bod cyhoeddiadau beirniadol a gyhoeddwyd cyn hynny y byddai modd ymdrin â hwy yma, bu'n rhaid cyfyngu oherwydd gofynion gofod. Nodwyd uchod nad cynnig arolwg hollgynhwysol yw bwriad yr erthygl hon, ac yn hynny o beth cydnabyddir y posibilrwydd y bydd ambell astudiaeth wedi'i hepgor yn ddamweiniol. Canolbwyntiwyd ar gyfnodolion cyfrwng-Cymraeg yn bennaf, gan dalu sylw arbennig i'r rheiny sy'n ymwneud yn amlwg â cherddoriaeth, a chraffu ar gynnwys cyhoeddiadau megis *Canu Gwerin* a *Welsh Music History: Hanes Cerddoriaeth Cymru*. Ac eto, ni fyddai'r arolwg presennol wedi bod yn foddhaol gynhwysfawr, nac yn gwbl ddilys, pe bai cyfnodolion mwy llenyddol eu gogwydd yn cael eu hanwybyddu. Gwelir maes o law fod ysgrifau ymysg cloriau cyfnodolion megis *Y Traethodydd*, *Taliesin* a *Llên Cymru* sydd hefyd yn ymdrin â pherthynas llenyddiaeth a cherddoriaeth a'r gwahanol weddau a geir ar y berthynas honno.

Er na roddir blaenoriaeth i ysgrifau a gyhoeddwyd yn y bedwaredd ganrif ar bymtheg yn yr erthygl hon, mae'n briodol cydnabod rôl ffurfiannol diwylliant y ganrif honno i'n hymwybyddiaeth bresennol o berthynas geiriau a cherddoriaeth yng Nghymru. Mae'r ddelwedd Fictoriaidd o 'Wlad y Gân' yn fyw yn y Gymru fodern: ar ddechrau'r 1960au, darlledwyd perfformiadau o gerddoriaeth Gymraeg i gynulleidfa ITV drwy Brydain ar y

⁴⁴ Kramer, L. (2020), 'Music and the Rise of Narrative', yn da Sousa (gol.), *The Edinburgh Companion to Literature and Music*, tt. 395–404; Griffiths, D. (2020), 'Words in Popular Songs', yn da Sousa (gol.), *The Edinburgh Companion to Literature and Music*, tt. 664–71.

⁴⁵ Klein, M. L. (2020), 'Origins and Destinations: A Future for Literature and Music', yn da Sousa (gol.), *The Edinburgh Companion*, t. 688.

rhaglen *Gwlad y Gân: Land of Song*, ac yn 1998 roedd Catatonia'n galw, 'Deffwrch Cymru cysglyd [sic], gwlad y gân' yn *International Velvet*, trac teitl yr albwm aeth i rif un yn y siartiau Prydeinig.⁴⁶ Yn fwy diweddar, 'Gwlad y Gân: Land of Song' oedd teitl cyngerdd agoriadol gŵyl Womex a gynhaliwyd yn 2013 yng Nghaerdydd, ac mae chwiliad cyflym ar Twitter yn dangos bod nifer o gyfeiriadau gan amryw gyrff ac unigolion at yr ymadrodd yn y ddwy iaith.⁴⁷

I Gymry Oes Fictoria, roedd cerddoriaeth a llenyddiaeth yn fodd o arddangos parchusrwydd y genedl, a'r ddelwedd o 'Gymru lân, Cymru lonydd' yn rhan o'r ymdrech i wrthbrofi'r darlun o'r Cymry diaddysg ac anfoesol a gyflwynwyd yn adroddiad y Llyfrau Gleision yn 1847.⁴⁸ Roedd cyflwyno'i hun fel cenedl gerddorol yn greiddiol i hunan-barch a hunan-gred y Cymry yn y cyfnod hwn, fel y noda Hywel Teifi Edwards: 'Erbyn diwedd y ganrif 'roedd credu yn ei "hathrylith" gerddorol yn un o amodau parhad ffydd y genedl ynddi hi ei hun. Cymru *oedd* Gwlad y Gân'.⁴⁹ 'Lleisiau'u hunain yn canu' oedd yn mynd â bryd Cymry'r cyfnod, a byddai beirdd y cyfnod yn cyfansoddi geiriau newydd i'w canu ar alawon Cymreig traddodiadol.⁵⁰ Un o feirdd mwyaf poblogaidd y cyfnod oedd John Ceiriog Hughes, a gyfansoddodd gannoedd o ganeuon, nifer ohonynt yn benodol i'w canu ar alawon Cymreig traddodiadol.⁵¹ Yn ogystal â'i gyfraniad sylweddol at y corff o delynegion a gyfansoddwyd yn y cyfnod, cyhoeddodd Ceiriog hefyd ganllaw ar gyfer y rheiny a oedd yn awyddus i gyfansoddi geiriau ar gerddoriaeth, sef 'Y Bardd a'r Cerddor: Awgrymiadau Ynghylch Ysgrifennu Caneuon a Geiriau i Gerddoriaeth'. Pwysleisia Huw Meirion Edwards fod pwrpas moesol i'r cerddi hyn, a'r cred yn y cyfnod oedd y byddai neges foesol 'gywir' wedi'i chanu ar alaw draddodiadol yn cael effaith gadarnhaol ar gyflwr ysbrydol y gynulleidfa.⁵² Dyma ystyriaeth sy'n cael sylw gan Ceiriog yn ei draethawd: wrth drafod testunau addas i ganu arnynt noda, 'Ni oddefir un testun yn awr os na bydd o duedd dyrchafedig neu foesol', ac wrth draethu am 'ddifyrgerddi' dadleua fod 'caniadau digrif, pur oddiwrth anfoesoldeb' yn 'fendith fawr i gymdeithas'.⁵³ Yn ogystal â'i sylwadau ar addasrwydd pynciau penodol, mae nifer o ganllawiau Ceiriog i'r

⁴⁶ Archif ITV Cymru/Wales @ LIGC (2015), *Gwlad y Gân* <<https://www.youtube.com/watch?v=waM5LnJoOg>> [Cyrchwyd: 7 Awst 2020]; Catatonia (1998), 'International Velvet', *International Velvet*, Blanco Y Negro; The Official UK Charts Company (2020), *Official Albums Chart Top 100* <<https://www.officialcharts.com/charts/albums-chart/19980510/7502/>> [Cyrchwyd: 17 Gorffennaf 2020].

⁴⁷ Cerdd Cymru, Caerdydd (2013), *Gwlad y Gân - Cyngerdd Agoriadol Womex 2013* <<http://www.cerddcymru.co.uk/cardiff-womex-2013/1749?diablo.lang=cym>> [Cyrchwyd: 17 Gorffennaf 2020]; @welshgocreative (1 Mawrth 2020), <<https://twitter.com/welshgocreative/status/123408472980634828?s=20>> [Cyrchwyd: 20 Gorffennaf 2020]; @reviewwales (13 Rhagfyr 2018), <<https://twitter.com/reviewwales/status/1073202376545263617?s=20>> [Cyrchwyd: 20 Gorffennaf 2020]; @SionedGwen (11 Awst 2018), <<https://twitter.com/SionedGwen/status/1028299490728587265?s=20>> [Cyrchwyd: 20 Gorffennaf 2020].

⁴⁸ Edwards, H. Teifi (1989), *Codi'r Hen Wlad yn ei Hól* (Llandysul: Gomer), t. 3.

⁴⁹ Edwards, H. Teifi (1980), *Gŵyl Gwalia: Yr Eisteddfod Genedlaethol yn Oes Aur Victoria 1858-1868* (Llandysul: Gomer), t. 190.

⁵⁰ *ibid.*

⁵¹ Edwards, H. Meirion (2000), 'The Lyric Poets', yn Edwards, H. Teifi (gol.) *A Guide to Welsh Literature c. 1800-1900* (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru), t. 118.

⁵² *ibid.*, t. 123.

⁵³ Hughes, J. Ceiriog (dyddiad anhysbys), *Gweithiau Ceiriog Cyf. II* (Wrecsam: Hughes a'i Fab), tt. 32, 22.

bardd sydd yn bwriadu cyfansoddi i gerddoriaeth yn ymarferol eu gogwydd, ac mae'n rhoi sylw manwl i sain geiriau unigol, yn awgrymu cynnwys cyffyrddiad o gynghanedd, a meddwl am '[b]erseinedd y llinellau' – ystyriaethau sy'n cydnabod bod presenoldeb cerddoriaeth yn newid blaenoriaethau'r bardd wrth gyfansoddi.⁵⁴ Mae Meredydd Evans yn ymdrin â'r cerddi a gyfansoddodd Ceiriog yn benodol ar gyfer eu canu i gerddoriaeth yn 'Ceiriog: Bardd y Gân', ac yno ceir trafodaeth ar arferion y bardd wrth gyfansoddi i gerddoriaeth: ei ddewis o bynciau, ei ddefnydd o'r gynghanedd, ac ystyriaethau o ran perfformio.⁵⁵

Wrth i fywyd celfyddydol a deallusol Cymru ffynnu ar droad y ganrif a dechrau'r ugeinfed ganrif gyda sefydlu Prifysgol Cymru, datblygodd ysgolheictod ym meysydd llenyddiaeth a cherddoriaeth fel ei gilydd. Yn 1905, dyfarnodd Prifysgol Cymru ei gradd BMus gyntaf, a hynny i'r cerddor David de Lloyd yng Ngholeg Aberystwyth.⁵⁶ Yn 1911, sefydlodd John Morris-Jones *Y Beirniad*, cylchgrawn 'safonol ac ysgolheigaidd at wasanaeth y genhedlaeth newydd a oedd yn awyddus i drafod pob agwedd ar fywyd diwylliannol Cymru'.⁵⁷ Cyhoeddai'r cylchgrawn ysgrifau ac adolygiadau ar bynciau amrywiol, gan gynnwys y gwyddorau, addysg, crefydd a'r celfyddydau, ac roedd cerddoriaeth yn cael sylw ar brydiau hefyd.⁵⁸ Roedd y cylchgrawn beirniadol *Y Llenor* yn adolygu cyfrolau cerddorol yn aml⁵⁹ ac yn cyhoeddi ambell erthygl yn ymwneud â cherddoriaeth hefyd.⁶⁰ Bu David Evans, pennaeth Adran Gerdd Coleg y Brifysgol, Caerdydd, yn olygydd ar gylchgrawn *Y Cerddor* rhwng 1915 ac 1920 ac yn ystod 1930–1, yn dilyn 'y cyfansoddwr hunan-ddysgedig D. Emlyn Evans a'r gŵr academiaidd o Aberystwyth David Jenkins', golygyddion cyntaf y cylchgrawn pan sefydlwyd ef yn 1889.⁶¹ Er mai cyfnodolyn a'i gynulleidfa'n fwy eang na darllenwyr academiaidd yn unig ydoedd,⁶² ceir ymysg ei gloriau erthyglau sy'n ymwneud â'r berthynas rhwng llenyddiaeth a cherddoriaeth.⁶³ Rhwng 1922 a 1929, y cerddor a'r cyhoeddwr W. S. Gwynn Williams oedd golygydd *Y Cerddor Newydd*, cylchgrawn dwyieithog a oedd yn amlwg â diddordeb yn y berthynas rhwng geiriau a cherddoriaeth; roedd yn cyhoeddi barddoniaeth yn fisol gan

⁵⁴ *ibid.*, t. 6–16.

⁵⁵ Evans, M. (1987), 'Ceiriog: Bardd y Gân', *Canu Gwerin* 10, 11–25.

⁵⁶ Jones, S. (1970), *De Lloyd, David John (1883–1948), cerddor* <<https://bywgraffiadur.cymru/article/c2-LLOY-JOH-1883>> [Cyrchwyd: 8 Ionawr 2021].

⁵⁷ James, A. (2011), *John Morris-Jones* (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru), t. 196.

⁵⁸ Gweler, er enghraifft, Williams, J. Lloyd (1914), 'Folk Songs Collected in Flintshire (etc.) (Mrs. Herbert Lewis), Alawon Gwerin Môn (*Grace Gwynedd Davies*)', *Y Beirniad*, IV, 288–91.

⁵⁹ Gweler, er enghraifft, Gruffydd, W. J. (1934), 'Y *Gainc Olaf* (T. Gwynn Jones ac W. S. Gwynn Williams)', *Y Llenor*, XIII, 191–3; Morgan, T. J. (1940), '*Pennill a Thonc* (W. R. Evans)', *Y Llenor*, XIX, 203–4; Roberts, G. M. (1948), '*Hanes Canu Cynulleidfaol Cymru* (R. D. Griffith)', *Y Llenor*, XXVII, 202–3.

⁶⁰ Williams, W. Albert (1942), 'Y Llenor a Cherddoriaeth', *Y Llenor*, XXI, 37–42; Thomas, E. H. (1944), 'Ehangder trwy'r Celfyddydau', *Y Llenor*, XXIII, 89–96.

⁶¹ Morgans, D. (2002), 'Y Cerddor: Cyfnodolyn y Werin', *Welsh Music History: Hanes Cerddoriaeth Cymru*, 5, 105, 113; Llyfrgell Genedlaethol Cymru (2021), *Cylchgronau Cymru: Y Cerddor* <<https://cylchgronau.llyfrgell.cymru/browse/2619094>> [Cyrchwyd: 13 Ionawr 2021].

⁶² Morgans, 'Y Cerddor: Cyfnodolyn y Werin', 105.

⁶³ Gweler, er enghraifft Jenkins, D. (1896), 'Geiriau Cyfaddas at Gerddoriaeth', *Y Cerddor*, VIII (87), 2 Mawrth, 1–2; Evans, E. Keri (1905), 'Yn Eisieu – Libretti', *Y Cerddor*, XVII (197), 1 Mai, 45; Thomas, T. (1921), 'Sylfeini Cân', *Y Cerddor*, XXXIII (393), 1 Medi 1921, 118–20.

unigolion megis T. Gwynn Jones, T. H. Parry-Williams, Cynan ac Eifion Wyn,⁶⁴ yn ogystal ag erthyglau megis ‘Perthynas y Bardd a’r Cerddor’, *Poetry and Music*, ac ‘Y Delyneg yng Ngherddoriaeth Cymru’.⁶⁵ Wrth drafod cyngherddau radio yn *Y Cerddor* yn 1934, nododd ‘Hafren’ fod ‘dyfodol cerddoriaeth Cymru yn dibynnu i raddau ar weithgarwch y beirdd’ a’u parodrwydd i gyfieithu gweithiau safonol i’r Gymraeg.⁶⁶ Parhaodd cerddoriaeth leisiol yn boblogaidd yng Nghymru wrth i’r ugeinfed ganrif fynd rhagddi, a diddordeb llenyddol cyfansoddwyr megis Morfydd Llwyn Owen yn amlwg yn y testunau a osodwyd ganddynt.⁶⁷

Yn *Ysgrifau Beirniadol* 1977, cyhoeddodd John Rowlands yr erthygl ‘Ein Llenorion Cerddorol’, sy’n ymdrin â’r modd y mae cerddoriaeth yn ymddangos mewn gwahanol weithiau llenyddol o’r ugeinfed ganrif. Dyma drydedd ran model Scher, ‘music in literature’. Yn ei ysgrif, mae Rowlands yn cyfeirio at waith llenorion fel Cynan, T. Gwynn Jones ac Islwyn Ffowc Elis, gan roi sylw i’r math o gerddoriaeth sy’n cael ei ddisgrifio, ac at ba ddiben y’i cynhwysir: creu darlun, er enghraifft, neu fel symbol cynrychioladol o gymeriad neu ddsbarth cymdeithasol penodol.⁶⁸ Er iddo synnu cyn lleied o enghreifftiau o ddisgrifiadau llenyddol o gerddoriaeth sydd yn y Gymraeg, a gresynu na cheir cymaint â chymaint o ddeunydd i’w drafod, mae’n cydnabod mai braslun o’r maes sydd ganddo, maes sy’n ‘haeddu ymdriniaeth fanylach a dyfnach’.⁶⁹ Mae ei eiriau yn wir hyd heddiw: nid yw’r awdur presennol wedi dod o hyd i unrhyw astudiaeth arall sy’n archwilio ‘music in literature’ yn y Gymraeg. A rhyfedd felly: mae Rowlands yn awgrymu nifer o drywyddau ymchwil addawol. Mewn man arall awgrymwyd y byddai archwiliad ‘music in literature’ o waith T. Gwynn Jones yn werth ei wneud.⁷⁰ Enghraifft arall o drywydd ymchwil posib fyddai trafodaeth feirniadol o’r agwedd hon ar waith Gwyn Thomas: yn ei gyfrol hunangofiannol *Llyfr Gwyn*, ceir pennod o’r enw ‘Cerddoriaeth’ sy’n trafod dylanwad cerddoriaeth arno fel bardd a cherddoriaeth ei gerdd deledu ‘Cadwynau yn y Meddwl’, ond nid yw’r berthynas gerddo-lenyddol, hynny yw, rôl a dylanwad cerddoriaeth yn ei waith cyhoeddedig, ac arno, wedi ei harchwilio’n llawn gan eraill.⁷¹ Diau y byddai ymchwil pellach o’r math hwn i lenyddiaeth Gymraeg yn cynnig lens newydd i weld gweithiau cyfarwydd drwyddi, gan ganfod, o bosib, agweddau newydd ar y testunau a’r llenorion, ac ysgogi ymchwil a gwaith ymarferol pellach.

Y garfan fwyaf o gyhoeddiadau sy’n perthyn i astudiaethau cerddo-lenyddol yn y Gymraeg,

⁶⁴ Gweler amrywion (1922–9), *Y Cerddor Newydd*, 1(1)–8(63).

⁶⁵ ‘Caerwyn’ (1922), ‘Perthynas y Bardd a’r Cerddor’, *Y Cerddor Newydd*, 1 (7), September, 182–4; Nicholas, F. (1923), ‘Poetry and Music’, *Y Cerddor Newydd*, 1 (12), February, 325–7; ‘Caerwyn’ (1924), ‘Y Delyneg yng Ngherddoriaeth Cymru’, *Y Cerddor Newydd*, 3 (26), April, 46–8.

⁶⁶ ‘Hafren’ (1934), ‘Cyngherddau Radio Cymru Mis Ionawr’, *Y Cerddor*, (Ail Gyfres) IV (3), Mawrth, 67.

⁶⁷ Gweler Wilson, J. (2019), *Freedom Music: Wales, Emancipation & Jazz 1850–1950* (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru), t. 226.

⁶⁸ Rowlands, J. (1977), ‘Ein Llenorion Cerddorol’, *Ysgrifau Beirniadol*, X, 357–72.

⁶⁹ *ibid.*, 378.

⁷⁰ Ifan, E., ‘“Y Gelfyddyd Gymodlawn”: Perthynas Gwaith T. Gwynn Jones â Cherddoriaeth’, traethawd PhD, Prifysgol Bangor, 2017, tt. 349–53.

⁷¹ Thomas, G. (2015), *Llyfr Gwyn: Cyfres Llenorion Cymru* (Barddas). Mae gwaith MA yr awdur presennol yn ymdrin â’r maes hwn, ond ni chyhoeddwyd unrhyw ganfyddiadau. Gweler Ifan, E., ‘Cerdd-yddiaeth ar Waith: Agweddau ar Berthynas Gwaith Gwyn Thomas â Cherddoriaeth’, traethawd MA, Prifysgol Bangor, 2012.

heb os, yw'r rheiny sy'n dod o dan y pennawd 'music and literature', sef astudiaeth o unrhyw waith lle y mae'r ddwy gelfyddyd, cerddoriaeth a llenyddiaeth, yn bresennol. Cyhoeddwyd rhai cyfrolau yng Nghymru sy'n ymwneud â'r agwedd hon, ond anaml y mae'r gwaith a gyhoeddwyd yn ymdrin yn llawn â'r berthynas gerddo-lenyddol. Ymysg cyhoeddiadau Gwasg Prifysgol Cymru, er enghraifft, mae'r gyfrol ddiweddar *Freedom Music: Wales, Emancipation and Jazz 1850–1950* yn trafod hanes a datblygiad cerddoriaeth jazz yng Nghymru (ac yn Abertawe yn benodol), gan ailfframio'r ddelwedd o'r corau a'r capeli sy'n greiddiol i'r cysyniad o'r Gymru gerddorol – ond cyfrol hanesyddol sydd yma yn hytrach na dadansoddiad cerddo-lenyddol o weithiau unigol.⁷² Yng nghatalog y wasg ceir hefyd gyfrolau sy'n trafod cerddoriaeth draddodiadol a ffurfiau llenyddol sy'n gysylltiedig â cherddoriaeth, megis baledi.⁷³ Un gyfrol nodedig yw *Welsh Traditional Music* gan Phyllis Kinney, a gyhoeddwyd yn 2011. Canolbwynt y gyfrol honno, fodd bynnag, yw datblygiad a hanes alawon traddodiadol, yn hytrach na'r geiriau a pherthynas y ddwy agwedd.⁷⁴ Diddorol nodi mai 'Celf a Cherddoriaeth' yw'r categori yng nghatalog ar-lein y wasg, a bod y rhan fwyaf o'r llyfrau sy'n cael eu cynnwys dan y pennawd hwnnw yn trafod celf weledol.

Mae'r Lolfa wedi cyhoeddi sawl cyfrol gerddo-lenyddol, er enghraifft *Shwd Ma'i Yr Hen Ffrind?*, sy'n cynnwys ysgrifau gan y cerddor Huw Chiswell yn trafod rhai o'i ganeuon ei hun, a chyfrol Hefin Wyn, *Ar Drywydd Meic Stevens: Y Swynwr o Solfach*.⁷⁵ Emynyddiaeth o ogwydd geiriol yn bennaf yw *Flame in the Mountains: Williams Pantycelyn, Ann Griffiths and the Welsh Hymn*, a cherddoriaeth draddodiadol sydd dan sylw yn *Serch a'i Helyntion: Dadansoddiad o Ganeuon Gwerin Cymraeg* gan Meredydd Evans.⁷⁶ Cyfeirlyfr gwerthfawr yw'r *Cydymaith i Gerddoriaeth Cymru*, sy'n cynnwys amrywiaeth eang o gofnodion am gyfansoddwyr, artistiaid, academyddion, arddulliau a thraddodiadau, ond fel y mae'r gyfrol ei hun yn ei gydnabod, sail i sbarduno ymchwil pellach yw bwriad y casgliad.⁷⁷ Blas yn unig ar gatalogau dwy wasg a geir yma, wrth gwrs: cydnabyddir y ceir cyfrolau unigol eraill sy'n ymwneud â phynciau a ffurfiau cerddo-lenyddol amrywiol.⁷⁸

⁷² Wilson (2019), *Freedom Music*.

⁷³ Rosser, S. M. (2005), *Y Ferch ym Myd y Faled: Delweddau o'r Ferch ym Maledi'r Ddeunawfed Ganrif* (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru); Thomas, B. Bowen (1951), *Baledi Morgannwg* (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru).

⁷⁴ Kinney, P. (2011), *Welsh Traditional Music* (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru).

⁷⁵ Chiswell, H. (2019), *Shwd Ma'i Yr Hen Ffrind?* (Talybont: Y Lolfa); Wyn, H. (2015), *Ar Drywydd Meic Stevens: Y Swynwr o Solfach* (Talybont: Y Lolfa).

⁷⁶ Hodges, H. A. a James, E. Wyn (goln) (2017), *Flame in the Mountains: Williams Pantycelyn, Ann Griffiths and the Welsh Hymn* (Talybont: Y Lolfa); Evans, M. (2019), *Serch a'i Helyntion: Dadansoddiad o Ganeuon Gwerin Cymraeg* (Talybont: Y Lolfa).

⁷⁷ ap Siôn, P. a Thomas, W. (goln) (2018), *Cydymaith i Gerddoriaeth Cymru* (Talybont: Y Lolfa).

⁷⁸ Gweler, er enghraifft, Thomas, W. (1982), *Cerdd a Chân: Golwg ar Gerddoriaeth Draddodiadol yng Nghymru* (Dinbych: Gwasg Gee); Jenkins, K. (2011), *Cân y Ffydd: Ysgrifau ar Emynyddiaeth* (Caernarfon: Cymdeithas Emynau Cymru, mewn cydweithrediad â Gwasg y Bwthyn); Gwilym, A. (2007), *Cerddoriaeth y Cymry: Cyflwyniad i Draddodiad Cerddorol Cymru* (Talybont: Y Lolfa); Schiavone, O. (2017), *Llyfr y Selar* (Talybont: Y Lolfa); Williams, E. a Jarman, G. (2011), *Turw Jarman* (Llandysul: Gwasg Gomer); Birtwistle, M. (2016), *Rhyfelgan: Casgliad o Ganeuon Cymraeg o'r Rhyfel Byd Cyntaf* (Llandysul: Gwasg Gomer).

Gan droi i ystyried cyfnodolion a chylchgronau, gwelwn mai cymysg yw'r cyfraniadau cerddo-lenyddol o ran nifer yn y cyhoeddiadau hyn. Prin iawn, er enghraifft, yw'r drafodaeth gerddorol (neu gerddo-lenyddol) ei gogwydd sydd i'w chael yn *Nhrafodion Cymdeithas y Cymmrodorion*, ac, yn ôl y disgwyl efallai, ni cheir rhyw lawer o ymdriniaeth â cherddoriaeth yn *Barddas* chwaith. Yn yr un modd, llenyddol yw prif ogwydd yr hyn a gyhoeddwyd yn *Llên Cymru*, gydag ambell erthygl ym maes emynyddiaeth, cerddoriaeth draddodiadol, a chyfieithiadau sy'n gysylltiedig â cherddoriaeth.⁷⁹ Yn y cyfnodolyn presennol, *Gwerddon*, ceir ymysg y cyfraniadau aml-ddisgyblaethol astudiaethau sy'n trafod cerddoriaeth draddodiadol a cherddoriaeth boblogaidd: archwiliad o ganeuon serch Iolo Morganwg, er enghraifft, a pherthynas cerddoriaeth roc Gymraeg â'r papurau bro.⁸⁰ Er mai Saesneg yn bennaf yw iaith *Studia Celtica*, cyfnodolyn sy'n cwmpasu amrediad eang maes Astudiaethau Celtaidd, ceir ynddo ambell gyfraniad sy'n trafod cerdd dant, baledi, a ffurfiau cerddorol eraill.⁸¹ Mae ynddo un erthygl sy'n gerddo-lenyddol yn ei bwriad, ond trafod cerddoriaeth a chanu caeth Gaeleg yr Alban, yn hytrach na Chymraeg, a wneir.⁸² Mae amrywiaeth mawr o ran testunau trafod rhwng cloriau *Taliesin*, sy'n cynnwys erthyglau ar bynciau megis cyfieithu geiriau caneuon ar gyfer yr Eisteddfod Genedlaethol, perthynas gwaith Ceiriog â cherddoriaeth, a pherthynas y diwylliant crefyddol â'r sin roc Gymraeg.⁸³ Mae *Bwletin Cymdeithas Emynau Cymru*, cylchgrawn penodol ar ffurf yr emyn, yn cynnwys cyfraniadau gwerthfawr i drafodaethau ar emynwyr a chyfansoddwyr tonau yng Nghymru. Emynyddiaeth hefyd yw prif ffocws *Y Traethodydd* yng nghyswllt ymdriniaeth o weithiau sy'n ymwneud â cherddoriaeth, yn enwedig yn hanner cyntaf y ganrif ddiwethaf, ond mae hefyd yn cynnwys ambell erthygl sy'n trafod baledi, hanes corau meibion, a thermau cerddorol a'u perthynas â gwaith y cywyddwyr.⁸⁴

⁷⁹ Gweler, er enghraifft, James, E. Wyn (1993), "Salmau, Hymnau ac Odlau Ysbrydol": Brasolwg ar y Cefndir Emynyddol i waith Williams Pantycelyn', *Llên Cymru*, 17 (3 a 4), Ionor–Gorffennaf, 205–25; Jenkins, D. (1952), 'Carolau Haf a Gaeaf', *Llên Cymru*, 2 (1), Ionor, 46–54; Ifan, E. (2020), 'Cyfieithu Cymru yn "Welsh Week" Wembley: H. Walford Davies, T. Gwynn Jones, a *Welsh Festival Music* (1924)', *Llên Cymru* 43, 22–52.

⁸⁰ Salisbury, L. (2010), 'Golwg ar ganeuon serch Iolo Morganwg, gyda sylw arbennig i'r "Ferch o'r Scerr"', *Gwerddon*, 5, Ionawr, 53–80; Jones, C. Owen (2016), 'Papurau bro cynnar gogledd Cymru a cherddoriaeth roc Gymraeg', *Gwerddon*, 22, Hydref, 11–30.

⁸¹ Greenhill, P. (2011), 'Bardic Rhythm: The Implications from *Cerdd Dant* Studies', *Studia Celtica*, XLV (1), 131–53; Rosser, S. M. (2007), 'Lladron a beirniaid llên: astudio baledi'r ddeunawfed ganrif', *Studia Celtica*, XLI (1), 185–98; Jones, Ffion Mair (2010), 'Huw Morys and the Civil Wars', *Studia Celtica*, XLIV (1), 165–99; Harper, S. (2003), 'Tunes for a Welsh Psalter: Edmwnd Prys's *Llyfr y Psalmiau*', *Studia Celtica*, XXXVII (1), 221–67.

⁸² Gillies, W. (2010), 'Music and Gaelic Strict-metre Poetry', *Studia Celtica*, XLIV (1), 111–34.

⁸³ Williams, H. (1969), 'Y Busnes Cyfieithu 'Ma', *Taliesin*, 17, 108–13; Hughes, M. (1987), 'Ceiriog a'r Traddodiad Telynegol', *Taliesin*, 59, Mai, 62–9; Wyn, H. (2006), "Sgwn i os byddi yno, Mister Duw?": Gwaddol a Gwaddod Anghydfurfiaeth yn y Diwylliant Roc Gymraeg', *Taliesin*, 129, Gaeaf, 84–107.

⁸⁴ Jones, Ffion Mair (2011), "Gwŷr Lloeger Aeth Benben â'u Brodyr eu Hunen": Y Baledwyr Cymraeg a Rhyfel Annibyniaeth America', *Y Traethodydd*, CLXVI (699), Hydref, 197–225; Williams, G. (2015), 'Cythraul y Canu yn Oes Aur y Corau Mawr', *Y Traethodydd*, CLXX (713), Ebrill, 97–110; Miles, B., Edwards, D. (1978), 'Rhai Termau Cerddoriaeth Eglwysig yng Ngwaith y Cywyddwyr', *Y Traethodydd*, CXLII (604), Gorffennaf, 131–46.

Mae'r rhan fwyaf o'r erthyglau cerddo-lenyddol yn *Hanes Cerddoriaeth Cymru: Welsh Music History* yn trafod cerddoriaeth draddodiadol neu boblogaidd, a rhoddir sylw mwy penodol i'r erthyglau hynny maes o law. Mae erthyglau eraill a gyhoeddwyd yn y cyfnodolyn lle cydnabyddir ac yr archwilir perthynas geiriau a cherddoriaeth yn ymwneud â *genres* gwahanol: mae ysgrifennu am gerddoriaeth yn cael sylw, er enghraifft, yn hanes cyfnodolyn *Y Cerddor* a'i gynnwys, ac astudiaeth o draethawd Robert Peilin ar gerddoriaeth, 'Joseffüs'.⁸⁵ Cerddoriaeth eglwysig sydd dan sylw gan Sally Harper yn ei thrafodaeth o Esgoblyfr Bangor, ond mae'n cynnwys yn bennaf wybodaeth am yr Esgoblyfr ac yn ei gymharu â chynnwys llawysgrifau eraill o'r un math.⁸⁶ Efallai mai un o'r trafodaethau mwyaf cerddo-lenyddol ei gogwydd yn *Hanes Cerddoriaeth Cymru* (heblaw rhai erthyglau ar gerddoriaeth boblogaidd) yw arolwg Lyn Davies o fywyd a gwaith y cyfansoddwr David Vaughan Thomas, sy'n cyfeirio at ei osodiadau o ganu caeth ac yn dangos sut yr oedd yn trin y gynghanedd wrth gyfansoddi.⁸⁷

Un o'r meysydd lle y ceir y mwyaf o orgyffwrdd – neu ymwybyddiaeth o berthynas cerddoriaeth a geiriau – yw ymdriniaethau o ganeuon gwerin a cherddoriaeth draddodiadol. Cyfeiriwyd eisoes at gyfrolau Meredydd Evans a Phyllis Kinney, dau o gonglfeini'r maes penodol hwn, ac mae ganddynt ill dau ysgrifau yn *Hanes Cerddoriaeth Cymru* sy'n ymdrin â hanes a datblygiad Canu Gorchest a Cherdd Dant.⁸⁸ Ceir hefyd ysgrifau ganddynt yn y cyfnodolyn *Canu Gwerin*, sef cylchgrawn Cymdeithas Alawon Gwerin Cymru, ac mae'r cyfraniadau hyn yn ymdrin i raddau gwahanol â'r berthynas gerddo-lenyddol mewn gweithiau a ffurfiau traddodiadol. Tuedda gwaith Phyllis Kinney, fel y gwelwyd yn ei chyfrol *Welsh Traditional Music*, i ganolbwyntio ar alawon a'u hamrywiadau, er enghraifft ei harchwiliad i wreiddiau alawon ac enwau Saesneg arnynt yn 'Contraboncin, Pigransi', a thrafodaeth ar y gwahanol enghreifftiau o ganeuon ar alawon cwmpas cyfyng yn 'Narrow-Compass Song-Tunes'.⁸⁹ Mae Meredydd Evans yn trafod alawon, caneuon a mesurau penodol, er enghraifft yn ei ysgrifau ar 'Twill Bach y Clo' a 'Deuair Fyrion ac Alawon', ond mae ei waith cyhoeddedig hefyd yn cwmpasu cyd-destun cymdeithasol a diwylliannol cerddoriaeth draddodiadol.⁹⁰ Mae ei waith ar ganu gwerin Llŷn ac Eifionydd, er enghraifft, yn dosbarthu

⁸⁵ Morgans, 'Y Cerddor: Cyfnodolyn y Werin', 105–19; Cockman, I. a Thomas, W. (addasiad) (2000), 'Robert Peilin (c.1575–c.1638) a "Josseffüs", ei Draethawd ar Gerddoriaeth', *Welsh Music History: Hanes Cerddoriaeth Cymru*, 4, 39–71.

⁸⁶ Harper, S., Uned Gyfieithu Prifysgol Cymru, Bangor (cyf.) (1997), 'Esgoblyfr Bangor: Esgoblyfr Arfer Caersallog', *Welsh Music History: Hanes Cerddoriaeth Cymru*, 2, 100–25.

⁸⁷ Davies, L., Uned Gyfieithu Prifysgol Cymru, Bangor (cyf.) (1997), 'Anelu at Arddull Geltaidd Ddilys mewn Cerddoriaeth: Bywyd a Gwaith David Vaughan Thomas (1873–1934)', *Welsh Music History: Hanes Cerddoriaeth Cymru*, 2, 225–35.

⁸⁸ Evans, M. (1996), 'Canu Gorchest', *Welsh Music History: Hanes Cerddoriaeth Cymru*, 1, 77–83; Evans, M. a Kinney, P. (2004), 'Hanes a Datblygiad Canu gyda'r Tannau', *Welsh Music History: Hanes Cerddoriaeth Cymru*, 6, 155–73; Kinney, P. ac Elis, M. (cyf.) (2004), 'Hela'r Dryw', *Welsh Music History: Hanes Cerddoriaeth Cymru*, 6, 119–25.

⁸⁹ Kinney, P. (1994), 'Contraboncin, Pigransi', *Canu Gwerin*, 17, 18–27; Kinney, P. (1986), 'Narrow-Compass Tunes in Welsh Folk Song', *Canu Gwerin*, 9, 12–29.

⁹⁰ Evans, M. (1982), 'Twill Bach y Clo', *Canu Gwerin*, 5, 5–10; Evans, M. (1985), 'Deuair Fyrion ac Alawon', *Canu Gwerin*, 8, 16–31.

caneuon a gasglwyd yn yr ardal i'w gwahanol fathau, gan gynnig sylwadau ar swyddogaeth y caneuon ac achlysur eu canu.⁹¹

Mae'r agwedd hon ar y maes o ddi-ddordeb i eraill sy'n gweithio ynnddi hefyd: noda Roy Saer, yn ei gyflwyniad i ddetholiad o'i waith, *'Canu at Iws' ac Ysgrifau Eraill*, mai 'ethnolegol yn hytrach na cherddolegol' yw gogwydd yr ysgrifau a gasglwyd yn y gyfrol.⁹² Mae'r ffocws ar y 'dimensiwn dynol' yn amlwg yn y gyfrol hon, er enghraifft yn y drafodaeth ar swyddogaeth caneuon traddodiadol Cymraeg sy'n rhoi'r teitl i'r casgliad, a'r ymdriniaeth o Ganu Llofft Stabal Pen Llŷn, ond mae hefyd yn rhoi sylw i gyfraniad unigolion i'r traddodiad ac astudiaethau o ganeuon penodol.⁹³ Yn yr un modd, mae'r ystyriaeth hon o swyddogaeth a phwrpas geiriau a cherddoriaeth mewn diwylliant penodol dan sylw yng ngwaith E. Wyn James ar ganeuon ymfudwyr i America, yn nhrefnadaeth Rhiannon Ifans o'r 'Canu Ffolant', ac astudiaeth Wyn Thomas o gyfraniad Annie Ellis 'Cwrt Mawr' i ganu traddodiadol Cymru, er enghraifft.⁹⁴ Er nad dadansoddiadau manwl o weithiau unigol a geir fel rheol yn y dull hwn o archwilio, mae'r astudiaethau cerddo-lenyddol diwylliannol hyn yn gyfraniad pwysig i'r maes yn y Gymraeg.

Mewn rhai meysydd, megis astudiaethau ar faledi, er enghraifft, mae'r berthynas gerddo-lenyddol yn rhan neilltuol o'r ffurf, a'r berthynas honno ymhlyg yn y gwaith ei hun i'r graddau na thrafodir swyddogaeth y gerddoriaeth mewn nifer o ymdriniaethau; gweler 'Hiwmor yn y Baledi' gan Tegwyn Jones yn *Canu Gwerin*, a thrafodaeth M. Gwerful Thomas o waith Benjamin Benjamin (Bardd Coch) yn *Taliesin* fel enghreifftiau o'r math hwn o feirniadaeth.⁹⁵ Nid dyma'r dull beirniadol ym mhob achos, fodd bynnag, a gwelir cydnabyddiaeth benodol i agweddau cerddo-lenyddol mewn rhai trafodaethau. Mae Siwan M. Rosser, er enghraifft, yn nodi dylanwad y gerddoriaeth ar gynnwys a ffurf y baledi:

Yr oedd y gerddoriaeth, rhaid cofio, yn elfen anhepgor o ganu rhydd poblogaidd y cyfnod [...] Dylanwadai gofynion mydryddol yr alaw ar arddull y gerdd ac yr oedd beirdd gwlad y gogledd, yn arbennig, fel pe baent yn ymfalchïo yn eu gallu i wau'r cynganeddion i linellau'r gerddoriaeth.⁹⁶

⁹¹ Evans, M. (1984), 'Canu Gwerin Llŷn ac Eifionydd', *Canu Gwerin*, 7, 5–27.

⁹² Saer, R. (2013), *'Canu at Iws' ac Ysgrifau Eraill* (Cymdeithas Alawon Gwerin Cymru, 2013), t. 5. Enghraifft arall o ymdriniaeth ethnolegol ei natur yn y maes hwn yw Gwyndaf, R. (1997), *Teulu, Bro a Thelyn – Portread o Ganwr Gwerin a Chynheilydd Traddodiad: Emrys Jones, Llangwm* (Cymdeithas Alawon Gwerin Cymru, 1997).

⁹³ Saer, R. (2013), 'Canu at Iws', 'Y Canu Llofft Stabal ym Mhen Llŷn', 'Eos Dâr: "Y Canwr Penillion Digyffelyb"', yn *'Canu at Iws'*, tt. 17–37, 90–104, 123–37; Saer, R. (1987), 'Geiriau'r Garol "Wele'n Gwawrio"', *Canu Gwerin*, 10, 9–10.

⁹⁴ James, E. Wyn (2016), 'Ymfudo i America: Canu Hiraeth, Canu Caeth', *Canu Gwerin*, 39, 54–74; Ifans, Rh. (1998), "'O na bai fy mhen yn feipen ...": Golwg eto ar y canu ffolant', *Canu Gwerin*, 21, 25–33; Thomas, W. (2007), 'Annie Ellis "Cwrt Mawr"', *Canorion Aberystwyth a chanu traddodiadol Cymru', Gwerddon*, 2, Hydref, 51–86.

⁹⁵ Jones, T. (2001), 'Hiwmor yn y Baledi', *Canu Gwerin*, 24, 3–16; Thomas, M. Gwerful (2002), 'Gŵyl a Galar: Golwg ar Faledi Benjamin Benjamin (Bardd Coch)', *Taliesin*, 114, Gwanwyn, 37–51.

⁹⁶ Rosser, 'Lladron a beirniad llên: astudio baledi'r ddeunawfed ganrif', 193.

Er nad blaenoriaeth yr erthygl y dyfynnir ohoni yw ymdrin â'r ystyriaeth hon, mae'r gydnabyddiaeth o'r alawon yn amrywiad ar y tueddiad i ganolbwyntio ar y llenyddol, er bod ymwybyddiaeth o'r cyd-destun cerddo-lenyddol ymhlwg ym mhob trafodaeth, fel y nodwyd uchod. Pwysleisir eto nad beirniadaeth a geir yma: diau bod natur y faled fel ffurf – geiriau newydd wedi'u cyfansoddi ar alaw boblogaidd – yn arwain rhywun yn fwy naturiol at archwilio'r testun yn hytrach na'r gerddoriaeth. Wrth ymdrin â'r faled a ffurfiau tebyg ag agwedd fwy pwrpasol gerddo-lenyddol, diau y byddai defnyddio dull diwylliannol Kramer o drafod geiriau a cherddoriaeth ar lefel 'deep-structure' yn fodd o ddatblygu'r drafodaeth ymhellach.

Maes poblogaidd arall yn y Gymraeg sy'n gysylltiedig â cherddoriaeth yw emynyddiaeth. Fel sy'n gyffredin gydag ymdriniaethau o rai ffurfiau traddodiadol, prin yw'r sylw a roddir i'r gerddoriaeth yma hefyd, er ei bod yn rhan annatod o'r ffurf. Fel rheol, mewn trafodaeth emynyddol feirniadol, gwahenir yr emyn oddi wrth y dôn, ac fel ffurf lenyddol, farddonol y caiff yr emyn ei drin. Gwelir hyn, er enghraifft, yn arolwg D. Ben Rees o waith Francis Ridley Havergard, a thrafodaeth Alan Wyn Roberts o'r defnydd o'r gynghanedd yn yr emyn.⁹⁷ Yn yr un modd, tueddiad *Bwletin Cymdeithas Emynau Cymru* yw canolbwyntio naill ai ar yr emynau neu ar y tonau, ac mae cynnwys y cylchgrawn yn craffu ar hanes a gwaith emynwyr neu gyfansoddwyr penodol, neu'n cynnig golwg ar waith emynwyr a cherddorion o ardaloedd penodol.⁹⁸ Mae eraill, megis Rhidian Griffiths a Gareth Williams, yn ymdrin â'r diwylliant emynyddol a thraddodiadau cynulleidfaol Cymru, gan ystyried sut y mae ffurf gerddo-lenyddol fel yr emyn wedi dylanwadu ar ddiwylliant perfformio'r wlad.⁹⁹

Mewn nifer o astudiaethau o emynau Cymraeg, materion diwinyddol sydd dan sylw, fel yn nhrefodaeth Eifion Evans o berthynas gwaith Williams Pantycelyn â'r Beibl yn ei ysgrifau 'Geiriau Pur y Nef'.¹⁰⁰ Mae nifer wedi trafod gwaith y Pêr Ganiedydd, wrth reswm: dylanwad Caniad Solomon ar ei waith sydd dan sylw gan Robert Rhys, er enghraifft, a ffurf a chyfansoddiad 'Pam y caiff bwystfilod rheibus/ Dorri'r egin mân i lawr?' yw ffocws J. Gwilym Jones. Pwysleisia Kathryn Jenkins mai 'ffurf ysbrydol-lenyddol' yw'r emyn yn ei herthygl 'Williams Pantycelyn yr emynydd', ac ar ei 'ddatblygiad fel llenor', ei athrawiaeth a'i ddelweddaeth y mae hi'n canolbwyntio.¹⁰¹ Yr un yw'r patrwm mewn trafodaethau ar

⁹⁷ Rees, D. Ben (2002), 'Ysbrydolrwydd Emynyddes yr Ymgysgriad', *Y Traethodydd*, CLVII (661), Ebrill, 102–7; Roberts, A. Wyn (1999), 'Y Gynghanedd a'r Emyn', *Y Traethodydd*, CLIV (649), Ebrill, 114–7.

⁹⁸ Gweler, er enghraifft, Jones, R. Elfyn (1979), 'E. T. Davies a Charadog Roberts', *Bwletin Cymdeithas Emynau Cymru*, 2 (2), Gorffennaf, 37–43; Griffiths, H. M. (1995–6), 'Cerddorion Cwm Rhymni', *Bwletin Cymdeithas Emynau Cymru*, 3 (4/5), 141–50; Hughes, G. Tegai (1989–90), 'Pantycelyn: Emyn yr Ardd', *Bwletin Cymdeithas Emynau Cymru*, 3 (2), 42–59.

⁹⁹ Griffiths, Rh. (2012), 'Ieuan Gwyllt a'r "Llyfr Tonau Cynulleidfaol", 1859', *Y Traethodydd*, CLXVII (700), Ionawr, 30–44; Williams, G. (2005), "'Pob Nodyn fel Perlyn Pur": Agweddau ar Ddiwylliant Corawl Cymoedd y De gyda Sylw Arbennig i Ardaloedd Diwydiannol Gwent, 1850–1914', *Welsh History Review*, 22 (4), 705–29; Williams, G. (2015), *Do You Hear the People Sing? The Male Voice Choirs of Wales* (Llandysul: Gomer).

¹⁰⁰ Evans, E. (2017), "'Geiriau Pur y Nef": Williams Pantycelyn a'r Beibl (i)', *Y Traethodydd*, CLXXII (722), Gorffennaf, 150–9; Evans, E. (2017), "'Geiriau Pur y Nef": Williams Pantycelyn a'r Beibl (ii)', *Y Traethodydd* CLXXIII (723), Hydref, 205–12.

¹⁰¹ Jenkins, K. (1991), 'Williams Pantycelyn yr Emynydd', *Y Traethodydd*, CXLVI (621), Hydref, 192–207.

waith unigolion eraill, megis cyflwyniad Branwen Jarvis i ‘Mary Owen yr Emynyddes’, ac ymdriniaethau E. G. Millward a J. Gwynfor Jones ag emynau Eben Fardd a Ieuan Glan Geirionydd.¹⁰²

Mae'r ffocws ar weithiau penodol ac allbwn unigolion yn cryfhau'r tueddiad hwn i wahanu'r geiriau a'r gerddoriaeth mewn emynyddiaeth. Diddorol yw'r pwyslais gan nifer ar 'fiwsig' geiriau'r emyn, ar sain a rhythm y geiriau, heb ymgais i werthuso effaith cerddoriaeth ar wahanol dechnegau barddonol.¹⁰³ Ceir ambell gyfeiriad at natur y berthynas, er mai mewn modd negyddol yr ymddengys fel arfer: mae Bobi Jones, er enghraifft, yn cydnabod bod tôn yn gallu ein 'camarwain wrth inni geisio ymaflyd i wir fiwsig y geiriau'.¹⁰⁴ Yn ôl J. Gwilym Jones, mae'n rhaid 'wynebu' bod emynau yn '[g]yfansoddiadau i'w canu', a bod natur reolaidd unrhyw dôn, waeth pa mor driw y mae'r emynydd wedi cyfansoddi ar ei chyfer, yn 'lladd ... effeithiau' y geiriau annibynnol.¹⁰⁵ Mewn trafodaeth ar 'Fesur Wyth Saith Clonciog Ann Griffiths', dyfynna Gomer M. Roberts sylwadau Puleston ar yr angen i emyn fod yn 'ganadwy', a bod y nodwedd hon yn perthyn i 'beroriaeth y geiriau' yn ogystal â rhythm cyson a mydr rheolaidd. Dywed Puleston fod 'tipyn o ysgariad' rhwng geiriau a cherddoriaeth yn gallu bod yn 'fantais' i werthfawrogi'r geiriau'n llawn.¹⁰⁶ Mae'r sylwadau hyn yn ein hatgoffa o'r syniad o 'destructiveness of music', chwedl Walter Bernhart, ac mae'n debygol y byddai ystyried y nodweddion y mae'n eu nodi yn ei erthygl ar y ffenomen hon yn fodd o ddatblygu trafodaeth ystyriol ar effaith cerddoriaeth ar emynau ac ar natur y berthynas.¹⁰⁷ Fel yn achos baledi, mae'r gerddoriaeth yn bresennol o hyd yn y cyfansoddiad yn ei dylanwad dros fesur geiriau'r emyn, ac mae natur y ffurf yn golygu nad yw emynwyr efallai'n cyfansoddi â thôn benodol yn eu meddwl o gwbl, ond yn hytrach yn cyfansoddi ar fesur arbennig. Diau bod potensial i drafod yr ystyriaeth hon ymhellach, a chraffu ar arferion beirdd unigol wrth gyfansoddi. Byddai rhai'n dadlau ei bod yn briodol ymdrin â dwy ran y cyfanwaith ar wahân, ac nad oes angen gorfodi trafodaeth gerddo-lenyddol ar faes sydd wedi ei hen sefydlu. Yr ateb, efallai, yw bod lle dilys i'r ddau fodd o ymdrin â'r pwnc, yn enwedig yng nghyd-destun 'priodas' geiriau a thôn: tybir bod angen archwiliad beirniadol ar ystyr yr ymadrodd hwn, sydd mor gyffredin yma yng Nghymru.

Genre cerddorol arall sydd wedi derbyn tipyn o sylw academaidd (a chyffredinol) yng

¹⁰² Jarvis, B. (1988), 'Mary Owen yr Emynyddes', *Y Traethodydd*, CXLIII (606), Ionawr, 45–53; Millward, E. G. (1987–88), 'Emynau "Eban y Lleban Llwyd"', *Bwletin Cymdeithas Emynau Cymru*, 2 (10), 313–22; Jones, J. Gwynfor (1995–96), 'Cipdrem ar Emynau Ieuan Glan Geirionydd', *Bwletin Cymdeithas Emynau Cymru*, 3 (4–5), 126–40.

¹⁰³ Cyfeiriwyd uchod at effaith cerddoriaeth ar destun llenyddol. Gweler y nodiadau hynny am drafodaeth ar effaith cerddoriaeth ar nodweddion barddonol, yn ogystal â gwaith Peter Low ar gyfieithu geiriau caneuon, Low, P. (2017), *Translating Song: Lyrics and Text* (London & New York: Routledge).

¹⁰⁴ Jones, B. (1982), 'Miwsig Geiriau'n Hemynau', *Bwletin Cymdeithas Emynau Cymru*, 2 (5), Gorffennaf, 146.

¹⁰⁵ Jones, J. Gwilym (1972), 'Yr Emyn fel Llenyddiaeth', *Bwletin Cymdeithas Emynau Cymru*, 1 (5), Gorffennaf, 124.

¹⁰⁶ Roberts, G. M. (1976), 'Mesur Wyth Saith Clonciog Ann Griffiths', *Bwletin Cymdeithas Emynau Cymru*, 1 (9), Gorffennaf, 258.

¹⁰⁷ Bernhart, W. (2015), 'The "Destructiveness of Music": Functional Intermedia Disharmony in Popular Songs (2002)', yn Wolf (gol.), *Essays on Literature and Music (1985–2013)*, tt. 265–74.

Nghymru yw cerddoriaeth boblogaidd. Mae'r casgliad o ganeuon pop Cymraeg a olygwyd gan Steve Eaves, *Y Trên Olaf Adref*, yn hawlio llwyfan i eiriau dros gant o ganeuon ar ffurf brintiedig. Er hyn, fel y mae Eaves yn ei bwysleisio yn ei ragair craff, nid 'llyfr o farddoniaeth mohono', ond yn hytrach casgliad o weithiau'r 'cyfrwng mynegiant didwyll' hwn sy'n pontio'r diwylliant llenyddol Cymreig a'r diwylliant poblogaidd.¹⁰⁸ Adleisir hyn gan Pwyll ap Siôn yn ei drafodaeth ar waith Geraint Jarman yn *Welsh Music History*, sy'n dyfynnu Peter Wicke: 'Rock songs are *cultural texts*' (pwyslais Wicke).¹⁰⁹ Yn wir, mae'r dyfyniad hwn yn berthnasol i bron pob astudiaeth o gerddoriaeth boblogaidd Gymreig. Cofiw'n am fethodoleg ddiwylliannol Lawrence Kramer, sy'n cynnig bod modd ymdrin â gweithiau cerddo-lenyddol ar lefel ehangach na dadansoddi'r rhyngweithio rhwng geiriau a cherddoriaeth yn fanwl. Wrth drafod tueddiadau cerddorol, syniadol ac ieithyddol a welir yn y canu pop Cymraeg rhwng Refferenda datganoli 1979 a 1997, mae Pwyll ap Siôn yn amlinellu gwahanol gyfnodau cerddorol, gan ddadlau bod modd eu cysylltu â 'datblygiad graddol o genedligrwydd Cymraeg a Chymreig'.¹¹⁰ Arwyddocâd cymdeithasol caneuon Dafydd Iwan sydd dan sylw gan E. Wyn James yn ei erthygl Saesneg ar gyfer *Folk Music Journal*, ac er iddo fanylu ar eiriau'r caneuon fel testunau yn eu hawl eu hunain, ceir hefyd drafodaeth ar ddylanwad Iwan fel canwr a ffigur cyhoeddus.¹¹¹ Er mai yn Saesneg yn bennaf y mae Sarah Hill yn cyhoeddi, ni ellir ei hanwybyddu yn yr arolwg hwn: mae ei chyfraniad at y tirlun academiaidd yng nghydestun cerddoriaeth boblogaidd yr ugeinfed ganrif yng Nghymru yn sylweddol, yn arbennig ei chyfrol gynhwysfawr '*Blerwytirhwng?': The Place of Welsh Pop Music*. Mae'r gyfrol hon yn mapio cerddoriaeth boblogaidd Cymru yng nghyd-destun hunaniaeth genedlaethol, gan archwilio caneuon (a geiriau caneuon) unigol, yn ogystal ag arwyddocâd diwylliannol ac ieithyddol gwaith y bandiau yn fwy cyffredinol.¹¹² Orlhain hanes canu poblogaidd yng Nghymru o'r bedwaredd ganrif ar bymtheg hyd at y 1980au yw ffocws cyfrol Hefin Wyn, *Be Bop a Lula'r Delyn Aur*, yn hytrach na dadansoddi cynnwys y caneuon eu hunain.¹¹³

Mae Pwyll ap Siôn, yn ogystal ag unigolion eraill sy'n gweithio yn y maes, fel Craig Owen Jones a Dai Griffiths, oll wedi cyhoeddi yn y cyfnodolyn dwyieithog *Welsh Music History: Hanes Cerddoriaeth Cymru*. Unwaith eto, ceir trafodaethau gwerthfawr am hunaniaeth a'r diwylliant Cymraeg a Chymreig: mae Craig Owen Jones yn archwilio arwyddocâd defnydd grwpiau'r Tystion a Llwybr Llaethog o'r Gymraeg,¹¹⁴ er enghraifft, ac mewn erthygl ddilynol dengys sut y mae defnydd artistiaid hip-hop Cymraeg o samplau yn fodd iddynt drafod

¹⁰⁸ Eaves, S. (1984), *Y Trên Olaf Adref* (Talybont: Y Lolfa), tt. 5–6.

¹⁰⁹ Wicke, P., dyfynwyd yn ap Siôn, P., Uned Gyfieithu Prifysgol Cymru, Bangor (cyf.) (1997), 'Gwrthleisiau: Geraint Jarman a Gwreiddiau Reggae mewn Cerddoriaeth Boblogaidd Gymreig', *Welsh Music History: Hanes Cerddoriaeth Cymru*, 2, 279.

¹¹⁰ ap Siôn, P. (2011), "'Ysgrifen ar y Mur"? Traddodiadau Canu Pop Cymraeg 1979–1997', *Ysgrifau Beirniadol*, XXX, 130.

¹¹¹ James, E. Wyn (2005), 'Painting the World Green: Dafydd Iwan and the Welsh Protest Ballad', *Folk Music Journal*, 8 (5), 594–618.

¹¹² Hill, S. (2016), *Blerwytirhwng?': The Place of Welsh Pop Music* (London & New York: Routledge).

¹¹³ Wyn, H. (2002), *Be Bop a Lula'r Delyn Aur: Hanes Canu Poblogaidd Cymraeg* (Talybont: Y Lolfa).

¹¹⁴ Jones, C. Owen ac Elis, M. (cyf.) (2004), "'Beatbox Taffia": Cerddoriaeth Danddaearol Gymraeg yn y 1990au', *Welsh Music History: Hanes Cerddoriaeth Cymru*, 6, 248–51.

pynciau gwleidyddol yn eu caneuon.¹¹⁵ Mae Pwyll ap Siôn yn cynnig darlenniad manwl o ddwy gân gan Geraint Jarman oddi ar yr albwm *Fflamau'r Ddraig*, gan ddadansoddi'r gerddoriaeth, y geiriau a'r gwaith cynhyrchu yng nghyd-destun y llais awdurol a gyflwynir ynddynt; mae hefyd yn ystyried arwyddocâd diwylliannol cerddoriaeth *reggae*.¹¹⁶ Mae'r llais, mewn cyd-destun gwahanol, dan sylw yn erthygl Dai Griffiths hefyd, wrth iddo ddadansoddi nodweddion lleisiol rhai o ganeuon John Cale yng ngoleuni Cymreictod mewn cyd-destun Eingl-Americanaidd, a sut y caiff ei arddangos yng ngwaith Cale.¹¹⁷ Pwyslais ar y geiriau yn unig a geir gan Damian Walford Davies yn 'Ailysgrifennwn y Llyfraith', ymgais ymwybodol i ailfframio geiriau artistiaid poblogaidd Cymraeg fel gweithiau o werth llenyddol.¹¹⁸

Mae cerddoriaeth boblogaidd yn un o'r meysydd lle y ceir llawer o botensial cyffrous i gynnal astudiaethau cerddo-lenyddol pellach. Yn 2014, er enghraifft, cyhoeddwyd albwm gysyniadol gan Gwenno, *Y Dydd Olaf*, wedi'i hysbrydoli'n rhannol gan nofel wyddonias Owain Owain o 1976 sy'n rhannu'r un teitl. Cyhoeddwyd gwaith celfyddydol amlgyfrwng yn 2019, a hynny gan yr awdur Llwyd Owen a band Yr Ods: 'cywaith cysyniadol' albwm a nofel *Iaith y Nefoedd*.¹¹⁹ Nid albwm yn 'adrodd hanes' y nofel a geir yma, na chwaith nofel sydd wedi'i chanoli o amgylch cerddor yn creu a chynhyrchu albwm, ond yn hytrach ysbrydolwyd caneuon yr albwm gan y nofel fer, a'r naill waith yn bwydo naratif y llall, gan gyfoethogi'r profiad gwranddo a darllen. Wrth agor y drafodaeth academaidd ar weithiau o'r fath yn y Gymraeg, gellid tynnu ar ymdriniaeth Walter Bernhart o gân Kate Bush, 'Wuthering Heights', sydd wedi'i hysbrydoli gan nofel enwog Emily Brontë, a'r ystyriaethau theoretig a methodolegol y mae Bernhart yn eu cyflwyno sy'n cynnig dulliau o drafod addasiadau rhyng-gyfyngol.¹²⁰

Agwedd ar berthynas geiriau a cherddoriaeth nad yw'r astudiaeth bresennol wedi ymdrin â hi'n benodol yw cyfieithu gweithiau sy'n gysylltiedig â cherddoriaeth, fel geiriau caneuon ac operâu. Mae i'r diwylliant Cymraeg nodwedd arbennig: 'rheol Gymraeg' yr Eisteddfod Genedlaethol ac Eisteddfod yr Urdd, sy'n golygu na chaiff gwaith mewn unrhyw iaith heblaw'r Gymraeg ei berfformio ar eu llwyfannau. Diau bod y rheol iaith yn uniongyrchol gyfrifol am y nifer fawr o ganeuon sydd â geiriau Cymraeg iddynt, ac eto prin iawn yw'r drafodaeth ar y corff hwn o waith, ac ar arferion a dulliau'r ymarferwyr. Diddorol nodi yma na chafodd yr awdur presennol, wrth ymchwilio, hyd i unrhyw ymdriniaeth feirniadol o osodiadau cerddorion Cymreig (megis Dilys Elwyn-Edwards, Meirion Williams a Brian Hughes) o farddoniaeth Gymraeg: trywydd ymchwil addawol arall, tybir. Un o oblygiadau

¹¹⁵ Jones, C. Owen, Elis ac M. (cyf.) (2007), "“Beatbox Taffia” II: Y Tueddiadau Amlycaf mewn Cerddoriaeth Hip-hop a Thanddaearol Cymraeg", *Welsh Music History: Hanes Cerddoriaeth Cymru*, 7, 246–64.

¹¹⁶ ap Siôn, 'Gwrthleisiau', 286–90.

¹¹⁷ Griffiths, D. a Carr, G. (cyf.) (2000), "“Home is living like a man on the run”": Iwerydd Cymreig John Cale', *Welsh Music History: Hanes Cerddoriaeth Cymru*, 4, 186–211.

¹¹⁸ Walford Davies, D. (1996), "“Ailysgrifennwn y Llyfraith”": Barddoniaeth y Canu Pop', *Welsh Music History: Hanes Cerddoriaeth Cymru*, 1, 180–205.

¹¹⁹ Lwcus T (2019), *Iaith y Nefoedd* <<https://lwcust.com/iaithynefoedd>> [Cyrchwyd: 28 Ebrill 2021].

¹²⁰ Bernhart, W. (2015), 'From Novel to Song via Myth: *Wuthering Heights* as a Case of Popular Intermedial Adaptation', yn Wolf (gol.), *Essays on Literature and Music (1985–2013)*, tt. 391–404.

rheol iaith yr Eisteddfodau hyn yw fod cyfieithiadau dirifedi o ganeuon clasurol a phoblogaidd ar gael yn y Gymraeg, er mai'r arfer y tu allan i Gymru yw perfformio caneuon, a chaneuon clasurol yn enwedig, yn yr iaith wreiddiol. Gan ystyried y corff o waith ym maes cyfieithu sy'n canolbwyntio'n benodol ar gyfieithu darnau sy'n gysylltiedig â cherddoriaeth, rhaid rhyfeddu unwaith eto at y prinder yn y Gymraeg, ac yn ddiâu byddai ymchwil pellach i'r agwedd hon ar gerddo-lenyddiaeth yn cynnig cyfle i gynnal trafodaeth ddiddorol a fyddai'n rhoi mewnwelediad newydd i agwedd bwysig ar y diwylliant Cymreig.

Wrth fwrw golwg dros y maes cerddo-lenyddol yn y Gymraeg yn gyffredinol, felly, gwelwn fod y rhan fwyaf o'r gwaith sydd wedi'i gyhoeddi'n ymdrin â ffurfiau a ffigyrau sy'n gydnabyddedig 'gerddorol': canu pop a cherddoriaeth draddodiadol, er enghraifft; cyfansoddwyr cerddoriaeth leisiol neu lenorion y mae eu gwaith yn gydnabyddedig gysylltiedig â cherddoriaeth. Efallai y ceir ambell gyfeiriad at gerddoriaeth yma a thraw mewn astudiaeth estynedig ar waith llenor, ond ni cheir llawer o ymdriniaethau sy'n mynd o dan wyneb y berthynas: mae'r enghreifftiau o drafodaeth gerddo-lenyddol ymwybodol, bwrpasol, yn brin. Yn nifer o'r ymdriniaethau a'r cyhoeddiadau y cyfeiriwyd atynt yng nghwrs yr erthygl hon, ystyriaeth ddifyr, wrth fynd heibio, yw'r agwedd gerddo-lenyddol, ac ni cheir ymdeimlad ei bod yn rhan o drafodaeth feirniadol ehangach. Teg yw haeru, felly, nad yw'r gymuned academiaidd Gymreig wedi ymgymryd yn llawn â'r maes cerddo-lenyddol: fel yr awgrymodd John Rowlands yn 1977, mae angen ymchwil pellach, nid yn unig i weithiau ar 'music and literature', y mae'r rhan fwyaf o'r erthygl hon wedi canolbwyntio arnynt, ond 'literature in(to) music' a 'music in(to) literature' hefyd.

Gan ystyried y gweithgarwch diweddar yn y ddisgyblaeth ehangach, mae'n bwysig sicrhau bod y Gymraeg yn rhan o'r ddisgwrs gyffrous hon. Gwelir o'r arolwg hwn fod diddordeb craidd mewn gweithiau lle y mae cerddoriaeth a llenyddiaeth yn gorgyffwrdd, ond mai gwasgaredig yw'r astudiaethau ar y berthynas, a bod tuedd i ganolbwyntio ar y naill gelfyddyd neu'r llall wrth drafod gweithiau o'r fath, heb gynnwys ystyriaethau sy'n codi wrth ymgymryd â'r maes ymchwil ehangach. Mae potensial yma'n sicr: bu llenyddiaeth a llenorion yn rhan annatod o'r diwylliant cerddorol Cymreig drwy'r canrifoedd hyd heddiw. Yr hyn a ddaw'n amlwg o ystyried y gwaith beirniadol sydd wedi'i wneud hyd yma yw'r ffaith bod angen astudiaeth estynedig ar berthynas cerddoriaeth a llenyddiaeth yng Nghymru. Mae cyfleoedd dirifedi i ymgymryd ag ymchwil manylach ar waith llenorion, cerddorion, a ffurfiau llenyddol, a hynny yng nghyd-destun datblygiadau ehangach yn rhyngwladol mewn disgyblaeth sy'n parhau i ddatblygu. Fel sydd wedi'i gydnabod eisoes, nid arolwg cyflawn a chynhwysfawr a geir yma, ond yn hytrach ymgais i fwrw goleuni ar sefyllfa astudiaethau cerddo-lenyddol Cymreig, gan obeithio sbarduno ymchwil pwrpasol pellach yn y maes rhyngddisgyblaethol, diddorol hwn.

Llyfryddiaeth

- Agawu, K. (1992), 'Theory and Practice in the Analysis of the Nineteenth-Century *Lied*', *Music Analysis*, 11 (1), Mawrth, 3–36.
- Archif ITV Cymru/Wales @ LIGC (2015), *Gwlad y Gân* <https://www.youtube.com/watch?v=waM5L_nJoOg> [Cyrchwyd: 7 Awst 2020].
- Barricelli, J. a Gibaldi, J. (goln) (1982), *Interrelations of Literature* (New York: Modern Language Association of America).
- Bernhart, W., Scher, S. a Wolf, W. (goln) (1999), *Word and Music Studies: Defining the Field (Proceedings of the First International Conference on Word and Music Studies at Graz, 1997)* (Amsterdam: Rodopi).
- , Wolf, W. (goln) (2004), *Essays on Literature and Music (1967–2004) by Steven Paul Scher* (Amsterdam & New York: Rodopi).
- Birtwistle, M. (2016), *Rhyfelgan: Casgliad o Ganeuon Cymraeg o'r Rhyfel Byd Cyntaf* (Llandysul: Gwasg Gomer).
- Brill (2021), *Word and Music Studies* <<https://brill.com/view/serial/WMS?language=en>> [Cyrchwyd: 28 Ebrill 2021].
- Brown, C. S. (1948), *Music and Literature: A Comparison of the Arts* (Athens, GA: University of Georgia Press).
- (1970), 'The Relations Between Music and Literature as a Field of Study', *Comparative Literature*, 22 (2), 97–107.
- 'Caerwyn' (1922), 'Perthynas y Bardd a'r Cerddor', *Y Cerddor Newydd*, 1 (7), September, 182–4.
- (1924), 'Y Delyneg yng Ngherddoriaeth Cymru', *Y Cerddor Newydd*, 3 (26), April, 46–8.
- Catantonia (1998), 'International Velvet', *International Velvet*, Blanco Y Negro.
- Cerdd Cymru, Caerdydd (2013), *Gwlad y Gân – Cyngerdd Agoriadol Womex 2013* <<http://www.cerddcymru.co.uk/cardiff-womex-2013/1749?diablo.lang=cym>> [Cyrchwyd: 17 Gorffennaf 2020].
- Chiswell, H. (2019), *Shwd Ma'i Yr Hen Ffrind?* (Talybont: Y Lolfa).
- Cockman, I. a Thomas, W. (addasiad) (2000), 'Robert Peilin (c.1575–c.1638) a "Josseffüs", ei Draethawd ar Gerddoriaeth', *Welsh Music History: Hanes Cerddoriaeth Cymru*, 4, 39–71.
- Cupers, J. a Weisstein, U. (goln) (2000), *Musico-Poetics in Perspective: Calvin S. Brown in Memoriam* (Amsterdam: Rodopi).
- Davies, L., Uned Gyfieithu Prifysgol Cymru, Bangor (cyf.) (1997), 'Anelu at Arddull Geltaidd Ddilys mewn Cerddoriaeth: Bywyd a Gwaith David Vaughan Thomas (1873–1934)', *Welsh Music History: Hanes Cerddoriaeth Cymru*, 2, 225–35.
- Eaves, S. (1984), *Y Trên Olaf Adref* (Talybont: Y Lolfa).
- Edwards, H. Teifi (1980), *Gŵyl Gwalia: Yr Eisteddfod Genedlaethol yn Oes Aur Victoria 1858–1868* (Llandysul: Gomer).
- (1989), *Codi'r Hen Wlad yn ei Hôl* (Llandysul: Gomer).

- (gol.), (2000), *A Guide to Welsh Literature c. 1800–1900* (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru).
- Evans, E. Keri (1905), ‘Yn Eisieu – Libretti’, *Y Cerddor*, XVII (197), 1 Mai, 45.
- Evans, E. (2017), “‘Geiriau Pur y Nef’: Williams Pantycelyn a’r Beibl (i)’, *Y Traethodydd*, CLXXII (722), Gorffennaf, 150–9.
- (2017a), “‘Geiriau Pur y Nef’: Williams Pantycelyn a’r Beibl (ii)’, *Y Traethodydd*, CLXXIII (723), Hydref, 205–12.
- Evans, M. (1982), ‘Twll Bach y Clo’, *Canu Gwerin*, 5, 5–10.
- (1984), ‘Canu Gwerin Llŷn ac Eifionydd’, *Canu Gwerin*, 7, 5–27.
- (1985), ‘Deuair Fyrion ac Alawon’, *Canu Gwerin*, 8, 16–31.
- (1987), ‘Ceiriog: Bardd y Gân’, *Canu Gwerin*, 10, 11–25.
- (1996), ‘Canu Gorchest’, *Welsh Music History: Hanes Cerddoriaeth Cymru*, 1, 77–83.
- (2019), *Serch a’i Helyntion: Dadansoddiad o Ganeuon Gwerin Cymraeg* (Talybont: Y Lolfa).
- , Kinney, P. (2004), ‘Hanes a Datblygiad Canu gyda’r Tannau’, *Welsh Music History: Hanes Cerddoriaeth Cymru*, 6, 155–73.
- Gillies, W. (2010), ‘Music and Gaelic Strict-metre Poetry’, *Studia Celtica*, XLIV (1), 111–34.
- Greenhill, P. (2011), ‘Bardic Rhythm: The Implications from *Cerdd Dant* Studies’, *Studia Celtica*, XLV (1), 131–53.
- Griffiths, D. a Carr, G. (cyf.) (2000), “‘Home is living like a man on the run’: Iwerydd Cymreig John Cale’, *Welsh Music History: Hanes Cerddoriaeth Cymru*, 4, 186–211.
- Griffiths, H. M. (1995–6), ‘Cerddorion Cwm Rhymni’, *Bwletin Cymdeithas Emynau Cymru*, 3 (4/5), 141–50.
- Griffiths, Rh. (2012), ‘Ieuan Gwyllt a’r “Llyfr Tonau Cynulleidfaol”, 1859’, *Y Traethodydd*, CLXVII (700), Ionawr, 30–44.
- Gruffydd, W. J. (1934), ‘*Y Gainc Olaf* (T. Gwynn Jones ac W. S. Gwynn Williams)’, *Y Llenor*, XIII, 191–3.
- Gwilym, A. (2007), *Cerddoriaeth y Cymry: Cyflwyniad i Draddodiad Cerddorol Cymru* (Talybont: Y Lolfa).
- Gwyndaf, R. (1997), *Teulu, Bro a Thelyn – Portread o Ganwr Gwerin a Chynheilydd Traddodiad: Emrys Jones, Llangwm* (Cymdeithas Alawon Gwerin Cymru, 1997).
- Gwynn Williams, W. S. (gol.) (1922–9), *Y Cerddor Newydd* 1(1)–8(63).
- ‘Hafren’ (1934), ‘Cyngherddau Radio Cymru Mis Ionawr’, *Y Cerddor*, (Ail Gyfres) IV (3), Mawrth, 67.
- Harper, S., Uned Gyfieithu Prifysgol Cymru, Bangor (cyf.) (1997), ‘Esgoblyfr Bangor: Esgoblyfr Arfer Caersallog’, *Welsh Music History: Hanes Cerddoriaeth Cymru*, 2, 100–25.
- (2003), ‘Tunes for a Welsh Psalter: Edmwnd Prys’s *Llyfr y Psalmaw*’, *Studia Celtica*, XXXVII (1), 221–67.
- Hill, S. (2016), *‘Blerwytirhwng?’: The Place of Welsh Pop Music* (London & New York: Routledge).

- Hodges, H. A. a James, E. Wyn (goln) (2017), *Flame in the Mountains: Williams Pantycelyn, Ann Griffiths and the Welsh Hymn* (Talybont: Y Lolfa).
- Hughes, G. Tegai (1989–90), ‘Pantycelyn: Emyrn yr Ardd’, *Bwletin Cymdeithas Emynau Cymru*, 3 (2), 42–59.
- Hughes, J. Ceiriog (dyddiad anhysbys), *Gweithiau Ceiriog Cyf. II* (Wrecsam: Hughes a'i Fab).
- Hughes, M. (1987), ‘Ceiriog a'r Traddodiad Telynegol’, *Taliesin*, 59, Mai, 62–9.
- Hutcheon, L. (1988), *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction* (New York & London: Routledge).
- Ifan, E., ‘Cerdd-yddiaeth ar Waith: Agweddau ar Berthynas Gwaith Gwyn Thomas â Cherddoriaeth’, traethawd MA, Prifysgol Bangor, Bangor, 2012.
- ‘“Y Gelfyddyd Gymodlawn”: Perthynas Gwaith T. Gwynn Jones â Cherddoriaeth’, traethawd PhD, Prifysgol Bangor, Bangor, 2017.
- (2020), ‘Cyfieithu Cymru yn “Welsh Week” Wembley: H. Walford Davies, T. Gwynn Jones, a *Welsh Festival Music* (1924)’, *Llên Cymru* 43, 22–52.
- Ifans, Rh. (1998), ‘“O na bai fy mhen yn feipen ...”: Golwg eto ar y canu ffolant’, *Canu Gwerin*, 21, 25–33.
- ‘The International Association for Word and Music Studies’ (2020), *The International Association for Word and Music Studies* <<http://www.wordmusicstudies.net/index.html>> [Cyrchwyd: 7 Rhagfyr 2020].
- James, A. (2011), *John Morris-Jones* (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru).
- James, E. Wyn (1993), ‘“Salmau, Hymnau ac Odlau Ysbrydol”: Brasolwg ar y Cefndir Emynyddol i waith Williams Pantycelyn’, *Llên Cymru*, 17 (3 a 4), Ionor–Gorffennaf, 205–25.
- (2005), ‘Painting the World Green: Dafydd Iwan and the Welsh Protest Ballad’, *Folk Music Journal*, 8 (5), 594–618.
- (2016), ‘Ymfudo i America: Canu Hiraeth, Canu Caeth’, *Canu Gwerin*, 39, 54–74.
- Jarvis, B. (1988), ‘Mary Owen yr Emynyddes’, *Y Traethodydd*, CXLIII (606), Ionawr, 45–53.
- Jenkins, D. (1896), ‘Geiriau Cyfaddas at Gerddoriaeth’, *Y Cerddor*, VIII (87), 2 Mawrth, 1–2.
- Jenkins, David (1952), ‘Carolau Haf a Gaeaf’, *Llên Cymru*, 2 (1), Ionor, 46–54.
- Jenkins, K. (1991), ‘Williams Pantycelyn yr Emynydd’, *Y Traethodydd*, CXLVI (621), Hydref, 192–207.
- (2011), *Cân y Ffydd: Ysgrifau ar Emynyddiaeth* (Caernarfon: Cymdeithas Emynau Cymru, mewn cydweithrediad â Gwasg y Bwthyn).
- Jones, B. (1982), ‘Miwsig Geiriau'n Hemynau’, *Bwletin Cymdeithas Emynau Cymru*, 2 (5), Gorffennaf, 146–9.
- Jones, C. Owen ac Elis, M. (cyf.) (2004), ‘“Beatbox Taffia”: Cerddoriaeth Danddaearol Gymraeg yn y 1990au’, *Welsh Music History: Hanes Cerddoriaeth Cymru*, 6, 248–51.
- , Elis, M. (cyf.) (2007), ‘“Beatbox Taffia” II: Y Tueddiadau Amlycaf mewn Cerddoriaeth

- Hip-Hop a Thanddaearol Cymraeg', *Welsh Music History: Hanes Cerddoriaeth Cymru*, 7, 246–64.
- (2016), 'Papurau bro cynnar gogledd Cymru a cherddoriaeth roc Gymraeg', *Gwerddon*, 22, Hydref, 11–30.
- Jones, Ffion Mair (2010), 'Huw Morys and the Civil Wars', *Studia Celtica*, XLIV (1), 165–99.
- (2011), "'Gŵyr Lloeger Aeth Benben â'u Brodyr eu Hunen": Y Baledwyr Cymraeg a Rhyfel Annibyniaeth America', *Y Traethodydd*, CLXVI (699), Hydref, 197–225.
- Jones, J. Gwilym (1972), 'Yr Emyn fel Llenyddiaeth', *Bwletin Cymdeithas Emynau Cymru*, 1 (5), Gorffennaf, 113–32.
- Jones, J. Gwynfor (1995–96), 'Cipdrem ar Emynau Ieuan Glan Geirionydd', *Bwletin Cymdeithas Emynau Cymru*, 3 (4–5), 126–40.
- Jones, R. Elfyn (1979), 'E. T. Davies a Charadog Roberts', *Bwletin Cymdeithas Emynau Cymru*, 2 (2), Gorffennaf, 37–43.
- Jones, S. (1970), *De Lloyd, David John (1883–1948)*, cerddor <<https://bywgraffiadur.cymru/article/c2-LLOY-JOH-1883>> [Cyrchwyd: 8 Ionawr 2021].
- Jones, T. (2001), 'Hiwmor yn y Baledi', *Canu Gwerin*, 24, 3–16.
- Kinney, P. (1986), 'Narrow-Compass Tunes in Welsh Folk Song', *Canu Gwerin*, 9, 12–29.
- (1994), 'Contraboncin, Pigransi', *Canu Gwerin*, 17, 18–27.
- , Elis, Meg (cyf.) (2004), 'Hela'r Dryw', *Welsh Music History: Hanes Cerddoriaeth Cymru*, 6, 119–25.
- (2011), *Welsh Traditional Music* (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru).
- Kramer, L. (1990), *Music as Cultural Practice: 1800–1900* (Berkeley: University of California Press).
- (2017), *Song Acts: Writings on Words and Music* (Leiden and Boston: Brill & Rodopi).
- Langer, S. K. (1953), *Feeling and Form* (New York: Scribner).
- Low, P. (2017), *Translating Song: Lyrics and Text* (London & New York: Routledge).
- Lwcus T (2019), *Iaith y Nefoedd* <<https://lwcust.com/iaithynefoedd>> [Cyrchwyd: 28 Ebrill 2021].
- Llyfrgell Genedlaethol Cymru (2021), *Cylchgronau Cymru: Y Cerddor* <<https://cylchgronau.llyfrgell.cymru/browse/2619094>> [Cyrchwyd: 13 Ionawr 2021].
- Miles, B. ac Edwards, D. (1978), 'Rhai Termau Cerddoriaeth Eglwysig yng Ngwaith y Cywyddwyr', *Y Traethodydd*, CXLII (604), Gorffennaf, 131–46.
- Mills, P. (2010), *Hymns to the Silence: Inside the Words and Music of Van Morrison* (New York & London, Continuum).
- Millward, E. G. (1987–88), 'Emynau "Eban y Lleban Llwyd"', *Bwletin Cymdeithas Emynau Cymru*, 2 (10), 313–22.
- Morgan, T. J. (1940), '*Pennill a Thonc* (W. R. Evans)', *Y Llenor*, XIX, 203–4.
- Morgans, D. (2002), 'Y Cerddor: Cyfnodolyn y Werin', *Welsh Music History: Hanes Cerddoriaeth Cymru*, 5, 105–19.
- Moskowitz, D. (2010), *The Words and Music of Jimi Hendrix* (Santa Barbara, CA: Praeger).

- Nicholas, F. (1923), 'Poetry and Music', *Y Cerddor Newydd*, 1 (12), February, 325–7.
- Nicol, B. (2009), *The Cambridge Introduction to Postmodern Fiction* (Cambridge: Cambridge University Press).
- OED Online (2020), "melopoeia, n." <<https://www-oed-com.abc.cardiff.ac.uk/view/Entry/116266#eid37204798>> [Cyrchwyd: 26 Mehefin 2020].
- The Official UK Charts Company (2020), *Official Albums Chart Top 100* <<https://www.officialcharts.com/charts/albums-chart/19980510/7502/>> [Cyrchwyd: 17 Gorffennaf 2020].
- Potter, C. (gol.) (2013), *Erik Satie: Music, Art and Literature* (London and New York: Routledge).
- Rae, C. (gol.) (2019), *André Jolivet: Music, Art and Literature* (London and New York: Routledge).
- Rees, D. Ben (2002), 'Ysbrydolrwydd Emynyddes yr Ymgysegriad', *Y Traethodydd*, CLVII (661), Ebrill, 102–7.
- @reviewwales (13 Rhagfyr 2018), <<https://twitter.com/reviewwales/status/1073202376545263617?s=20>> [Cyrchwyd: 20 Gorffennaf 2020].
- Roberts, A. Wyn (1999), 'Y Gynghanedd a'r Emyn', *Y Traethodydd*, CLIV (649), Ebrill, 114–7.
- Roberts, G. M. (1948), 'Hanes Canu Cynulleidfaol Cymru (R. D. Griffith)', *Y Llenor* XXVII, 202–3.
- (1976), 'Mesur Wyth Saith Clonciog Ann Griffiths', *Bwletin Cymdeithas Emynau Cymru*, 1 (9), Gorffennaf, 258–61.
- Robinson, S. (gol.) (2004), *Michael Tippett: Music and Literature* (Aldershot: Ashgate).
- Rosser, S. M. (2005), *Y Ferch ym Myd y Faled: Delweddau o'r Ferch ym Maledi'r Ddeunawfed Ganrif* (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru).
- (2007), 'Lladron a beirniaid llên: astudio baledi'r ddeunawfed ganrif', *Studia Celtica*, XLI (1), 185–98.
- Rowlands, J. (1977), 'Ein Llenorion Cerddorol', *Ysgrifau Beirniadol*, X, 357–72.
- Saer, R. (1987), 'Geiriau'r Garol "Wele'n Gwawrio"', *Canu Gwerin*, 10, 9–10.
- (2013), '*Canu at Iws' ac Ysgrifau Eraill* (Cymdeithas Alawon Gwerin Cymru, 2013).
- Salisbury, L. (2010), 'Golwg ar ganeuon serch Iolo Morganwg, gyda sylw arbennig i'r "Ferch o'r Scerr"', *Gwerddon*, 5, Ionawr, 53–80.
- Schiavone, O. (2017), *Llyfr y Selar* (Talybont: Y Lolfa).
- ap Siôn, P., Uned Gyfieithu Prifysgol Cymru, Bangor (cyf.) (1997), 'Gwrthleisiau: Geraint Jarman a Gwreiddiau Reggae mewn Cerddoriaeth Boblogaidd Gymreig', *Welsh Music History: Hanes Cerddoriaeth Cymru*, 2, 278–92.
- (2011), "'Ysgrifen ar y Mur"? Traddodiadau Canu Pop Cymraeg 1979–1997', *Ysgrifau Beirniadol*, XXX, 110–32.
- , Thomas, W. (goln) (2018), *Cydymaith i Gerddoriaeth Cymru* (Talybont: Y Lolfa).
- @SionedGwen (11 Awst 2018), <<https://twitter.com/SionedGwen/status/1028299490728587265?s=20>> [Cyrchwyd: 20 Gorffennaf 2020].

- da Sousa Correa, D. (gol.) (2020), *The Edinburgh Companion to Literature and Music* (Edinburgh: Edinburgh University Press).
- Symons, D. (2004), 'Michael Tippett: Music and Literature (Review)', *Musicology Australia*, 27 (1), 150–2.
- Thomas, B. Bowen (1951), *Baledi Morgannwg* (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru).
- Thomas, E. H. (1944), 'Ehangder trwy'r Celfyddydau', *Y Llenor*, XXIII, 89–96.
- Thomas, G. (2015), *Llyfr Gwyn: Cyfres Llenorion Cymru* (Barddas).
- Thomas, M. Gwerful (2002), 'Gŵyl a Galar: Golwg ar Faledi Benjamin Benjamin (Bardd Coch)', *Taliesin*, 114, Gwanwyn, 37–51.
- Thomas, T. (1921), 'Sylfeini Cân', *Y Cerddor*, XXXIII (393), 1 Medi 1921, 118–20.
- Thomas, W. (1982), *Cerdd a Chân: Golwg ar Gerddoriaeth Draddodiadol yng Nghymru* (Dinbych: Gwasg Gee).
- Thomas, Wyn (2007), 'Annie Ellis "Cwrt Mawr", Canorion Aberystwyth a chanu traddodiadol Cymru', *Gwerddon*, 2, Hydref, 51–86.
- Walford Davies, D. (1996), "'Ailysgrifennwn y Llyfraith": Barddoniaeth y Canu Pop', *Welsh Music History: Hanes Cerddoriaeth Cymru*, 1, 180–205.
- @welshgocreative (1 Mawrth 2020), <<https://twitter.com/welshgocreative/status/1234084729806348288?s=20>> [Cyrchwyd: 20 Gorffennaf 2020].
- Williams, E. a Jarman, G. (2011), *Twrrw Jarman* (Llandysul: Gwasg Gomer).
- Williams, G. (2005), "'Pob Nodyn fel Perlyn Pur": Agweddau ar Ddiwylliant Corawl Cymoedd y De gyda Sylw Arbennig i Ardaloedd Diwydiannol Gwent, 1850–1914', *Welsh History Review*, 22 (4), 705–29.
- (2015), 'Cythraul y Canu yn Oes Aur y Corau Mawr', *Y Traethodydd*, CLXX (713), Ebrill, 97–110.
- (2015a), *Do You Hear the People Sing? The Male Voice Choirs of Wales* (Llandysul: Gomer).
- Williams, H. (1969), 'Y Busnes Cyfieithu 'Ma', *Taliesin*, 17, 108–13.
- Williams, J. Lloyd (1914), 'Folk Songs Collected in Flintshire (etc.) (Mrs. Herbert Lewis), Alawon Gwerin Môn (Grace Gwynedd Davies)', *Y Beirniad*, IV, 288–91.
- Williams, W. Albert (1942), 'Y Llenor a Cherddoriaeth', *Y Llenor*, XXI, 37–42.
- Williamson, J. (gol.) (2005), *Words and Music* (Liverpool: Liverpool University Press).
- Wilson, J. (2019), *Freedom Music: Wales, Emancipation & Jazz 1850–1950* (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru).
- Woldu, G. Hilson (2008), *The Words and Music of Ice Cube* (Westport, CT: Praeger).
- Wolf, W. (gol.) (2015), *Essays on Literature and Music (1985–2013) by Walter Bernhart* (Leiden and Boston: Rodopi).
- Wyn, H. (2002), *Be Bop a Lula'r Delyn Aur: Hanes Canu Poblogaidd Cymraeg* (Talybont: Y Lolfa).
- (2006), "'Sgwn i os byddi yno, Mister Duw?": Gwaddol a Gwaddod Anghydfurfiaeth yn y Diwylliant Roc Cymraeg', *Taliesin*, 129, Gaeaf, 84–107.
- (2015), *Ar Drywydd Meic Stevens: Y Swynwr o Solfach* (Talybont: Y Lolfa).